

Tom Wright

Hoe God koning werd

*Het vergeten verhaal
van de evangeliën*

Vertaald door Rika Vliek en Zwany Kamerman

 **Uitgeverij Van Wijnen - Franeker**

WOORD VOORAF

In de kern van het christelijke geloof en de geloofspraktijk waarmee ik vertrouwd ben, schuilt een fundamenteel probleem. In een traag proces dat vele jaren heeft geduurd, is mij dat duidelijk geworden. Dit probleem kan heel gemakkelijk beknopt weergegeven worden: *we zijn allemaal vergeten waar het in de vier evangeliën om gaat*. Ja, ze gaan over Jezus, maar wat staat er precies in over Jezus? Ja, ze gaan over God, maar wat staat er precies in over God? Ja, ze gaan over het begin van wat later bekend kwam te staan als het christendom, maar wat staat erin over die vreemde nieuwe beweging en hoe kunnen ze dienstbaar worden gemaakt aan het leven en werk van christenen?

Ik heb jarenlang studie gemaakt van Jezus en de evangeliën en erover geschreven. Daarnaast heb ik geprobeerd leiding en onderwijs te geven aan christelijke gemeenschappen die hun best deden om Jezus te volgen en hun leven in te richten in overeenstemming met de evangeliën. En al die tijd kreeg ik steeds sterker de indruk dat het merendeel van de westerse christelijke traditie eenvoudigweg is vergeten waarover het nu eigenlijk gaat in de evangeliën. Er is eeuwenlang ijverig gestudeerd op allerlei aspecten van de evangeliën. Toch hebben wij het vaak klaargespeeld om het belangrijkste dat ze ons alle vier zo graag willen duidelijk maken, over het hoofd te zien. Ik ben daarom tot de conclusie gekomen dat we niet alleen een en ander beter op elkaar moeten afstemmen of hier en daar iets recht moeten zetten. We moeten op grondige wijze opnieuw doordenken wat de evangeliën ons proberen duidelijk te maken. Daarna moeten we heroverwegen hoe we ze het beste kunnen lezen, gezamenlijk en afzonderlijk. Tot slot – maar niet omdat dit minder belangrijk zou zijn – zullen we opnieuw moeten doordenken hoe we dan ons leven en ons werk kunnen ordenen in overeenstemming met de evangeliën.

Het probleem dat we zijn vergeten waar het in de evangeliën om gaat, beperkt zich niet tot een bepaald segment van de kerk.

Verschillende denominaties – rooms-katholiek, protestants, gereformeerd, charismatisch, evangelisch, vrijzinnig, ongebonden, baptist, en die segmenten van het kerkelijk leven die twee of meer van dergelijke nogal misleidende etiketten tegelijk dragen – bezien alles vanuit verschillende oogpunten. Dat spreekt voor zich. Maar ik ben van mening dat al die denominaties er nu al vele eeuwen lang voor terugschrikken de uitdaging van Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes in volle omvang aan te gaan. Het zou boeiend zijn om de manieren waarop de verschillende kerkgenootschappen de evangeliën hebben geïnterpreteerd (en naar mijn mening verkeerd hebben geïnterpreteerd) in kaart te brengen. Maar daar is een ander soort boek voor nodig en ik ben in ieder geval bij lange na niet deskundig genoeg om dat boek te schrijven.

In plaats daarvan wil ik de vraag benaderen vanuit het gezichtspunt van de kerkgenootschappen waarmee ik het meest vertrouwd ben. Ik ben bijna twintig jaar voorganger geweest in de Church of England, waarvan zeven jaar als bisschop van Durham, en heb daarnaast redelijk veel ervaring opgedaan met tradities die sterk van die van mijzelf verschillen. Ik denk dat ik dan ook geen bene-
pen of persoonlijk gekleurd gezichtspunt verkondig. Christenen uit vele tradities zullen instemmend knikken, ten teken dat zij zich in dit gezichtspunt herkennen. De vraag is dus niet alleen maar: Kunnen we leren de evangeliën op een betere manier te interpreteren, meer in overeenstemming met wat de bedoeling is geweest van de oorspronkelijke schrijvers? De vraag is ook: Kunnen we zodoende een nieuwe visie op Gods missie in de wereld ontdekken in en door Jezus, en vervolgens – nu (!) – in en door zijn volgelingen? En kunnen we, terwijl we daarmee bezig zijn, in missie en leven, in geloof, hoop en ook liefde dichter naar elkaar toegroeien? Met andere woorden: zou een nieuwe interpretatie van de evangeliën de weg kunnen banen voor nieuwe inspanningen op het terrein van missie en eenheid? Zou het die kant op gaan, als wij echt geloofden dat de levende God zowel op de aarde als in de hemel koning is?

Dat is per slot van rekening de boodschap die alle vier de evangeliën verkondigen. Ik ben mij er natuurlijk van bewust dat ook andere documenten ‘evangeliën’ worden genoemd. Daarover zal ik

terloops iets te berde brengen, maar nu heb ik het over de vier die vanaf het allereerste begin erkend zijn als deel van de ‘grondslag’ van de kerk. Dit wil zeggen dat Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes deel uitmaken van de ‘canon’. Deze vier evangelienschrijvers vertellen ‘hoe God koning werd’ en dat is dan ook de titel van dit boek.

Ik merk dat de meeste mensen dit verbazingwekkend vinden en dat sommigen dit als een onaangename schok ervaren. Het lijkt, zoals we vandaag de dag zeggen, niet te rijmen met wat het gezond verstand suggereert. Dit betekent dat de bewering dat God koning is geworden, niet in overeenstemming te brengen is met de wereld zoals wij die nu kennen. ‘Als God werkelijk koning is, waarom krijgen mensen dan nog steeds kanker? Waarom zijn er dan nog steeds tsunami’s? Waarom is er dan nog steeds sprake van tirannie, genocide, kindermisbruik en een enorme economische corruptie?’ Daar komt nog bij, zoals we zullen zien, dat sommige mensen, en niet het minst sommige christenen, alleen al voor de gedachte dat God ‘koning’ wordt of is, allergisch schijnen te zijn. ‘Is het niet triomfalistisch om God koning te noemen? Komen we dan niet uit bij dat gevreesde woord “theocratie”? En is dat niet een van de problemen van deze tijd in plaats van een van de oplossingen?’

Dergelijke vragen zijn belangrijk. Maar ook als de evangelienschrijvers ons die vragen hadden kunnen horen stellen, zouden ze het hebben aangedurfd bij die bewering te blijven. Om te ontdekken wat daarvan de reden is, en te zien wat voor antwoorden zij gegeven zouden kunnen hebben, moeten we een keer diep ademen en dan teruggaan naar het begin.

Het boek bestaat uit vier gedeelten, of stadia. In Deel 1 zet ik uiteen wat volgens mij het probleem is. Ik probeer het toe te spitsen, zodat de lezer inziet dat er werkelijk een probleem is, en dat er zo mogelijk nieuwe pogingen dienen te worden ondernomen om er een oplossing voor te vinden. In Deel 2 worden vier dimensies van de tot de canon behorende evangeliën onder de loep genomen. Deze worden in de hedendaagse westerse wereld doorgaans selectief geïnterpreteerd, en daar zullen we iets aan moeten doen als we willen dat de boodschap van het evangelie naar ons toekomt zoals

ze is bedoeld. In Deel 3 zullen we zien wat nu eigenlijk de kern is van wat eerder is uiteengezet. Met gebruikmaking van de vier dimensies die in het tweede deel zijn beschreven, probeer ik aan te tonen hoe de twee thema's die van wezenlijk belang zijn maar die zo vaak uit elkaar gehaald worden – het koninkrijk en het kruis – in de evangeliën samenkomen. Die twee thema's werken zodanig op elkaar in dat de vonken ervan afspringen, en ze versterken elkaar in de zin dat er iets in wordt beweerd wat vandaag de dag in de kerk zo goed als vergeten is. En die bewering geldt niet alleen voor wat wij het religieuze of spirituele domein noemen, maar ook voor wat wij het politieke domein noemen. Alles draait om de combinatie koninkrijk en kruis, en op basis daarvan bezinnen we ons vervolgens op de betekenis van deze thema's in het licht van wat er in de evangeliën wordt verteld over Jezus' opstanding en hemelvaart.

In het laatste deel keer ik dan terug naar de oude belijdenisgeschriften. We hebben ons door die belijdenisgeschriften in slaap laten sussen, zodat het maar al te gemakkelijk was om de boodschap waarom het in de evangeliën draait, selectief te interpreteren. Zodra we ons bewust worden van die vergissing, is het naar mijn mening evengoed mogelijk ze uit te spreken of te zingen als rijke bevestigingen van heel die boodschap. Hieruit vloeit voort een aantal suggesties voor de manier waarop we de grondslagen van het onderwijs en de praktijk in onze tradities opnieuw zouden moeten doordenken. Het doel daarvan is tot een betrouwbaardere interpretatie te komen van de documenten die per slot van rekening de kern vormen van het christelijke geloof.

Het is waarschijnlijk de moeite waard om er in dit voorwoord op te wijzen dat het in dit boek niet in de eerste plaats om Jezus zelf gaat. Ik heb al heel veel over Jezus geschreven binnen zijn historische context, waaronder het boek met de titel *Gewoon Jezus*.¹ Ik ben van plan verder te gaan met de bestudering van dat onderwerp, maar dit boek gaat daar niet over. De vraag: Wie was Jezus? (daarbij inbegrepen de vragen: Wat deed, zei en dacht hij? Waarom stierf hij? En wat gebeurde er daarna?) hangt in alle opzichten samen met de vraag: Waarom is zijn verhaal in de vier evangeliën verteld zoals het is verteld? Die twee vragen zijn in principe ook afzonderlijk te beantwoorden. Als we ze niet apart houden, zullen

we ze ook nooit echt in samenhang kunnen stellen. En omdat ik die vragen over Jezus al elders heb behandeld, wil ik me nu weer richten op de vragen over de evangeliën. Die behandel ik zoals ik dat bijvoorbeeld deed in *The New Testament and the People of God*.² Ze zijn des te interessanter omdat er, zoals ik al heb gezegd, andere documenten uit op zijn vroegst de tweede helft van de tweede eeuw in omloop zijn, waarin een heel ander verhaal wordt verteld. (Ik denk natuurlijk aan het zogenoemde *Evangelie van Thomas* en vergelijkbare boeken.) Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes vertelden het verhaal op hun eigen manier. Waarom deden ze dat nu juist op die manier?

Misschien denkt iemand nu dat ik de vier canonieke evangeliën eenvoudigweg op één hoop gooi, zonder gepaste aandacht voor de aanzienlijke onderlinge verschillen. Laat ik dan nu meteen maar zeggen dat deze vier heel veel met elkaar gemeen hebben, en dat ze dat alles niet gemeen hebben met de niet-canonieke evangeliën. In andere opzichten verschillen ze echter evenveel van elkaar als van die uit andere tradities.³ Over het viertal zelf kan hetzelfde worden gezegd. Matteüs, Marcus en Lucas hebben onderling veel meer overeenkomsten dan dat ze ieder voor zich met Johannes hebben. Toch zijn het heel verschillende werken. Mijn vraag is nu echter: Wat voor boodschap proberen ze aan ons door te geven?

Stel dat bewezen zou kunnen worden dat Jezus van Nazaret nooit heeft bestaan; dat hij de meeste dingen die aan hem worden toegeschreven nooit heeft gedaan, of nooit is gekruisigd en opgewekt uit de dood. Dan zouden we deze vragen over de vier evangeliën in feite ook nog kunnen stellen. In een dergelijk geval zullen we uiteraard tot de slotsom komen dat hun verhaal van begin tot eind fictie is. (Alles wat op schrift is gesteld, de hele geschiedenis is 'fictie' in de zin dat iemand bezig is geweest er een verhaal van te maken en heeft bepaald wat er weggelaten en wat erin opgenomen moest worden. Met het woord *fictie* worden normaal natuurlijk verhalen aangeduid, waarin niets voorkomt wat precies zo in werkelijkheid is gebeurd.) Maar als de evangeliën van begin tot eind zijn verzonnen, kan het toch nog de moeite waard zijn om te vragen: Wat voor verhaal of verhalen vertellen deze schrijvers volgens henzelf? Dat is de vraag waarmee ik me in dit boek zal bezighou-

den. Kwesties die verband houden met historiciteit laat ik buiten beschouwing.

Ik zal evenmin vragen stellen of beantwoorden over de voorgeschiedenis van de evangeliën. Wanneer ze werden geschreven en door wie of waar ze zijn samengesteld – dat komt in dit boek niet aan de orde. Sommige lezers zullen dit misschien teleurstellend vinden. Ik heb bijzonder veel bewondering voor degenen die hun leven wijden aan de bestudering van de bronnen en de oorsprong van de evangeliën. Dat blijft in breder verband enorm belangrijk. Maar in dit boek ga ik ervan uit dat het mogelijk is om op basis van de documenten die we daadwerkelijk hebben – in tegenstelling tot de hypothetische documenten die er mogelijk aan voorafgingen – de vraag te stellen: Wat voor verhaal vertelden de schrijvers van de evangeliën volgens henzelf? Volgens de meeste geleerden in de twintigste eeuw klopt het vanouds gebruikelijke plaatje dat Matteüs en Lucas beiden als belangrijkste bron Marcus gebruikten en ook nog een tweede bron die algemeen bekendstaat als *Q*. Je kunt ook de voorkeur geven aan een van de alternatieve theorieën die tegenwoordig op tafel komen, bijvoorbeeld de theorie dat Lucas van zowel Matteüs als Marcus gebruik heeft gemaakt en niet van *Q*. Het kan ook nog ingewikkelder worden voorgesteld, met veel mondeling overgedragen informatie en allerlei andere documenten die nu bijna niet meer gereconstrueerd kunnen worden. Maar zelfs als een van deze theorieën juist is, moeten wij het nog altijd doen met de voorliggende documenten. In dat geval is het ook nog steeds logisch om de vraag te stellen: Wat voor verhaal vertelden de evangeliëschrijvers volgens henzelf?

Hetzelfde geldt voor wat vormkritiek wordt genoemd. Degenen die vormkritiek leveren stellen de volgende vragen: In welke vorm zijn de tradities oorspronkelijk verteld en overgedragen? Wat kunnen we van de bestuderingen van deze vormen leren over de vroege kerk? Dat zijn absoluut verstandige, goede vragen, maar die vragen stel ik in dit boek niet. Om heel andere redenen ben ik van mening dat de manier waarop normaal vormkritiek wordt geleverd bijna helemaal opnieuw doordacht moet worden, maar dat is een ander verhaal.⁴

Evenzo, om het drietal vol te maken, bedrijf ik ook geen redac-

tiekritiek, zoals dat vaak wordt genoemd. Ik zet de evangeliën niet naast elkaar om te zien of een bepaalde theorie klopt. Hebben ze bijvoorbeeld veranderingen aangebracht in elkaars tekst en daarbij hun hand overspeeld, zodat hun theologische of kerkelijke voorkeuren aan het licht komen? Dat is ook een waardevolle tak van wetenschap, maar er is de laatste jaren sprake van versnippering van de evangeliestudies. De zoektocht naar aanwijzingen dat de tekst is geredigeerd, is trouwens ook veel problematischer dan men meestal denkt. Wat ik in dit boek doe, is eerder te vergelijken met het broertje van redactiekritiek dat soms compositiekritiek wordt genoemd. We beschikken over Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes. Het is zinnig om ze te bevragen, zoals ook gebeurt met een roman van Jane Austen en een toneelstuk van Shakespeare. Wat voor verhaal vertelt de auteur, en hoe heeft hij of zij het aangepakt? Dat is de vraag die ik zal proberen te beantwoorden. Als het ons lukt om het goede antwoord te vinden, zou dat heel goed gevolgen kunnen hebben voor andere takken van wetenschap, maar dat valt buiten het bestek van dit boek.

Dit boek is voortgekomen uit het in 2010 in Durham gelanceerde project dat we *The Big Read* noemden, en dat werd bedacht door mijn goede vriend en voormalige collega bisschop Mark Bryant uit Jarrow. Bij dit project om tijdens de vasten op grote schaal Bijbellezingen te houden was het een van mijn taken om op allerlei plaatsen in Noordoost-Engeland een reeks openbare colleges te geven over hoe je de evangeliën moet lezen. (In dat jaar lazen we hoofdzakelijk Lucas, maar ik heb in 2011 vergelijkbare lezingen gehouden, opgenomen en verspreid over Matteüs en in 2012 over Marcus.) Terwijl ik in verschillende plaatsen die lezingen hield en met inwoners daarvan in discussie ging over de teksten, begon ik te beseffen hoeveel misvattingen er bestaan over het christendom in het algemeen en de evangeliën in het bijzonder. En als dat al geldt voor het geringe aantal getrouwen die bereid zijn om op een avond in februari de deur uit te gaan, hoeveel te meer zal dit dan gelden voor degenen die thuisbleven om te kijken naar wat geheel ten onrechte *reality tv* wordt genoemd. In het voorjaar van 2010 raakte ik ervan overtuigd dat dit boek noodzakelijk was.

Maar het project kreeg zijn huidige vorm in een gedenkwaardige week in mei 2011 in Salisbury Cathedral, toen ik in het Sarum College vier colleges gaf. Ik ben dit prachtige studiecentrum en conferentieoord zeer erkentelijk voor de uitnodiging om deze reeks lezingen te houden, en de directeur en zijn collega's voor de hartelijkheid en gastvrijheid die ik er ondervond. Dit boek volgt de lijn van de lezingen, in de zin dat de eerste drie delen overeenkomen met de eerste drie lezingen. Het was mijn bedoeling dat de vierde lezing vooral van belang zou zijn voor de vele kerkelijk werkers onder mijn gehoor. Voor dit boek heb ik echter voor een veel bredere opzet gekozen om er ideeën in te verwerken die, naar ik hoop, serieus genomen zullen worden door zowel theologen als Bijbelwetenschappers. Het vraagstuk 'canon en credo' dat voor een groot deel ten grondslag ligt aan dit boek, is heel urgent en controversieel geworden. Daarom dient er vanuit het gezichtspunt van diegenen onder ons die zich bezighouden met de Bijbelse canon zelf naar gekeken te worden. Dat verdient de voorkeur, omdat het woord 'canon' dan niet kortweg wordt gebruikt als aanduiding voor de systematische theologie die zij toch al aanhangen. De praktische uitwerking wordt dan vervolgens daaraan ondergeschikt gemaakt.

Als voorbereiding op de lezingen in het Sarum College heb ik in oktober 2010 presentaties gegeven op een conferentie aan de theologische faculteit van Duke University in Noord-Carolina. Later die maand heb ik geprobeerd de gegevens op een meer ontspannen manier te laten keuren door de geestelijken van het bisdom Down en Dromore in Ierland. Ik ben professor Richard B. Hays, de voorzitter van de theologische faculteit, en ook Zijne hoogwaardige excellentie Harold Miller, bisschop van Down en Dromore, erkentelijk voor hun uitnodiging en gastvrijheid. Ik werd ook nog in de gelegenheid gesteld de ideeën aan te scherpen tot een aparte lezing die ik in november 2010 in diverse vormen heb gegeven aan het Instituut voor Bijbelonderzoek in Atlanta, Georgia, en in januari 2011 aan het christelijke studiecentrum in Bristol. In de week nadat ik de Sarumlezingen had gegeven, vertaalde ik ze ten slotte in het Amerikaans en gaf ze in mei 2011 aan kerkelijke groeperingen in Greenwich, Connecticut en Nashville, Tennessee en (na

terugkeer in Engeland) in juni 2011 aan een aantal bijeengekomen vlootpredikanten.

Aan alle onderdelen van deze rondreis bewaar ik mooie herinneringen, en mijn dank gaat uit naar de geestelijken en leken die bij de verschillende stadia van deze reis betrokken zijn geweest (niet het minst naar dr. Michael Bird voor zijn reactie op de voordracht in Atlanta). In het bijzonder bedank ik Chuck en Deborah Royce voor het gebruik van hun appartement in New York. Daar vond ik de rust en de ruimte om de voordracht nogmaals te bewerken, dit keer tot een compleet boek. Dit boek over de evangeliën wordt terecht omgeven door veel dankbaarheid en de herinnering aan heel veel gastvrijheid. Dat geeft er ook betekenis aan.

Verder ben ik dankbaar Mickey Maudlin, mijn redacteur bij Harper, vanwege zijn enthousiasme voor dit project en zijn advies om terughoudender te zijn, na mijn eerdere pogingen om te snel te veel te zeggen. Ik hoop dat het uiteindelijke product christenen zal bemoedigen, welke achtergrond ze ook hebben. Ik hoop ook dat zij die verder kijken dan hun neus lang is en zich afvragen waar het in de voornaamste christelijke documenten precies om draait, deze controversiële boeken uit de eerste eeuw met een frisse blik zullen lezen. Het is te hopen dat ze de vragen en uitdagingen die er in feite in aan bod komen, opnieuw onder ogen zullen zien. Dat is beter dan in te gaan op de vragen en uitdagingen waarvan we doorgaans hebben gedacht dat ze die aan de orde stelden, hoe belangrijk ze op zich ook zijn.

Dit boek is opgedragen aan mijn collega's van het St. Mary's College en de theologische faculteit van de universiteit van St. Andrews. Het is niet gering om iemand die bijna twintig jaar lang buiten de hoofdstroom van de academische wereld heeft gestaan, welkom te heten op een faculteit. Het zegt heel veel over hun welwillendheid en vertrouwen dat ze me met open armen hebben ontvangen. Mijn lezingen over de evangeliën in de hierboven aangegeven plaatsen waren pogingen om verband te leggen tussen de bestudering van de evangeliën door geleerden en het alledaagse kerkelijk leven. Met dit boek dat uit die lezingen is voortgevloeid, wil ik het omgekeerde bereiken. Overwegingen die de aanleiding

waren voor mijn werk in bredere kring, worden erin in een niets-verhullend licht gezet en onderworpen aan nauwgezet kritisch onderzoek van de universiteit. Ik hoop dat mijn nieuwe vrienden en collega's hier aan het St. Mary's College dat inzien. Er moet uiteraard nog veel meer werk worden verzet, en ik hoop me binnen niet al te lange tijd weer in een veel breder academisch verband bezig te houden met de vier evangeliën. Misschien kan dit boek daar het begin van zijn, en een wegwijzer.

N.T. Wright
St. Mary's College
St. Andrews
september 2011

Deel 1

De lege mantel





1. HET ONTBREKENDE MIDDENGEDEELTE

Het probleem waarmee ik me in dit boek wil bezighouden, kan worden ingeleid met een persoonlijk relaas over iets wat bijna vijftig jaar geleden is gebeurd. Toen ik op de middelbare school zat, probeerde ik met een paar vrienden een kleine Bijbelstudiekring in stand te houden. We besloten op een gegeven moment dat we een reeks verhandelingen over Jezus zouden bestuderen die allemaal begonnen met ‘Waarom?’ Als thema dienden vragen als: Waarom werd Jezus geboren? Waarom heeft Jezus geleefd? Waarom is Jezus gestorven? Waarom is Jezus opgestaan uit de dood? En waarom zal hij terugkomen? (Ik geloof niet dat er ook een bij was over de vraag waarom Jezus was opgevaren naar de hemel, maar dat had eigenlijk wel zo moeten zijn.) Hoe dat ook zij, ik kreeg om de een of andere reden de taak toebedeeld om de tweede avond die ging over de vraag ‘Waarom heeft Jezus geleefd?’, voor te bereiden en te leiden.

Hoe onervaren ik als tiener ook was, ik realiseerde me al gauw dat ik aan het kortste eind had getrokken. Als ik Jezus’ geboorte als onderwerp had gekregen, had ik het in ieder geval ook nog kunnen hebben over de vleeswording, over het feit dat God mens was geworden. We hadden allemaal herinneringen aan kerstpreken en we wisten ook allemaal hoe belangrijk het was dat Jezus niet slechts een gewoon mens was; hij was God in mensengedaante. Ook had ik dan nog uitgebreid kunnen ingaan op de maagdelijke geboorte. Er was geen gebrek aan stof over dit onderwerp.

Hetzelfde gold voor degene die het over Jezus’ dood moest hebben. We wisten ook op die prille leeftijd al dat het belangrijk was om niet alleen te zeggen dat ‘hij stierf voor onze zonden’, maar ook om er iets dieper op in te gaan met de vraag hoe dat was gebeurd, wat voor zin dat had gehad. Wat mijzelf betrof was dat het moment dat het mij persoonlijk aanging, om het zo maar uit te drukken. Mijn vroegste herinnering aan persoonlijk geloof is dat ik als heel klein jongetje helemaal van streek en in tranen was bij de gedachte dat Jezus voor mij was gestorven. Wat het kruis zegt over de lief-

de van God is voor mij altijd van levensbelang geweest. Ik denk niet dat wij, schooljongens, helemaal begrepen welke reikwijdte de zogenaamde verzoeningstheologie had. Maar we wisten dat een aantal belangrijke kwesties onder de loep genomen moest worden, en dat we vat moesten krijgen op enkele belangrijke hoofdzaken op geloofsgebied.

Dat gold ook voor de opstanding. En uiteraard ook voor de wederkomst. Ik weet niet goed meer of we er heel diepgaand mee bezig zijn geweest, of er niet aan ontkwamen om de bruikbaarste Bijbelse passages te bestuderen. Het waren in elk geval opwindende onderwerpen. Er was meer dan voldoende gespreksstof om een boom over op te zetten en om ons te dwingen niet alleen goed na te denken, maar ook om er in vuur en vlam over te geraken dat we in Jezus geloofden en als christen probeerden te leven.

Maar hoe zat dat met de middelste vraag – mijn vraag? Waarom heeft Jezus *geleefd*? Hoe zat het, met andere woorden, met het stuk tussen de stal en het kruis? Er bestonden in ieder geval kerstliederen en andere geestelijke liederen, waarin Jezus rechtstreeks ‘van zijn armzalige kribbe naar zijn bittere kruis’ ging. Was het volgens de vier evangeliën belangrijk dat hij in het laatste gedeelte van zijn leven gedurende een korte periode in het openbaar intensieve, opwindende activiteiten ontplooid? Wat zouden we daarvan kunnen leren? Waarom moest het zo lopen? Doet het er iets toe dat hij al die dingen deed en zei, dat hij al die dingen *was*? Zou het iets hebben uitgemaakt als de uit een maagd geboren Zoon van God als een volslagen onbekend persoon gekruisigd en voor onze zonden gestorven was, zonder dat dat alles was voorgevallen? Als het antwoord nee is, waarom had dit dan niets uitgemaakt?

Het drong destijds tot me door, en het is de laatste jaren steeds vaker tot me doorgedrongen, dat veel christenen de evangeliën lezen zonder ooit deze vragen te stellen. De titel van een bekend boek over management luidt *The empty raincoat*.⁵ Ik maak er een *lege mantel* van om aan te geven hoe de vier evangeliën op dergelijke lezers overkomen. Het omhulsel is aanwezig – Jezus’ geboorte, dood en opstanding. Maar wie zit er binnen in de mantel? Wat heeft Jezus tussen zijn geboorte, zijn dood en zijn opstanding in gedaan? Zit er eigenlijk wel iemand binnenin? Is dat belangrijk?

Nu breekt de frustratie door. Ik heb geen flauw idee wat ik destijds als tiener heb gezegd. Ik weet niet hoe ik heb geprobeerd duidelijk te maken waarom Jezus heeft geleefd. Misschien heb ik nog ergens diep in een stoffige doos een paar slordige notities liggen over die poging om de vraag te beantwoorden die mij heel mijn leven heeft achtervolgd. Maar ik weet in ieder geval nog dat die vraag me voor een raadsel zette en in dit boek draait het gedeeltelijk om die vraag. Ik brak er niet bij toeval mijn hoofd over. Het was niet zo dat de meeste christenen het antwoord wisten en dat ik het gewoon nog niet goed had begrepen. Zonder het te beseffen was ik gestuit op een zwakke plek in de algemene structuur van het christelijke geloof zoals het vandaag de dag tot uitdrukking wordt gebracht – en al veel langer, vermoed ik, dan we misschien denken. Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes bieden ons heel veel informatie. Wat is daarvan de reden? Wat moeten wij van dat alles denken?

Het raadsel dat mij al mijn hele leven achtervolgt

Ongeveer vijftien jaar na deze ervaring uit mijn jeugd kreeg ik zomaar ineens het verzoek een Bijbellesing te houden voor de christelijke studentenvereniging in Cambridge. Ik weet niet uit wiens koker dit verzoek kwam, of wat ze verwachtten dat ik erover zou zeggen, maar ik kreeg te horen dat ‘Het evangelie in de evangeliën’ de titel van de lezing moest zijn.

Predikanten en ook theologen zien waarschijnlijk wel in wat voor probleem dat onderwerp oproept (en dan heb ik het nog niet eens over de uitdaging om een dergelijk uitgebreid onderwerp in vijftig minuten te behandelen, laat staan over het feit dat ik me destijds met Paulus bezighield, niet met de evangeliën). Ik besef nu wat ik volgens mij destijds nog niet besepte, dat dit probleem heel nauw aansloot bij het raadsel waarvoor ik me als tiener gesteld had gezien. Sta me toe dat raadsel op de navolgende manier te ontrafelen.

Toen C.S. Lewis zijn beroemde *English Literature in the Sixteenth Century* schreef, besteedde hij in dat boek uiteraard aandacht aan de schrijvers van de Engelse Reformatie, en vooral ook aan

Bijbelvertaler William Tyndale. Omdat Lewis schreef voor een niet theologisch onderlegd publiek, moest hij uitleg geven over iets wat klaarblijkelijk verwarring had gesticht onder andere lezers. Wanneer William Tyndale, een van Englands eerste protestanten, een leerling van Maarten Luther, over ‘het evangelie’ schreef, bedoelde hij niet ‘de evangeliën’ – Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes. Als hij het had over ‘het evangelie’ bedoelde hij daarmee de *boodschap*, het goede nieuws dat jou je zonden uitsluitend omwille van Jezus’ dood vergeven kunnen worden. Het enige wat jij hoeft te doen is dat te geloven, in plaats van dat je probeert indruk te maken op God met ‘goede werken’. De eerste reformatoren waren van mening dat zij ‘het evangelie’ in die betekenis hadden aangetroffen in Paulus’ brieven, in het bijzonder in Romeinen 3 en Galaten 2-3.

Nu kun je uitleggen wat Paulus met het woord ‘evangelie’ bedoelde. Je kunt het nauwkeuriger omschrijven door de interpretatie van een bepaald vers of een bepaalde vakterm te verfijnen. Het probleem is alleen dat je dat allemaal kunt doen, zonder op enigerlei wijze te refereren aan ‘de evangeliën’, de vier boeken die met Handelingen voorafgaan aan Paulus’ brieven in wat wij het Nieuwe Testament noemen. Het gevolg hiervan is dat al op zijn minst sinds de Reformatie in vele traditioneel christelijke kringen is aangenomen dat je ‘het evangelie’ aantreft in Paulus’ brieven en dan vooral in Romeinen en Galaten. (Onder genoemde christelijke kringen vallen ook de vele bewegingen waarop grofweg het etiket ‘evangelisch’ wordt geplakt, maar we moeten onthouden dat het Duitse woord *evangelisch* min of meer staat voor *luthers*.) Dit ‘evangelie’ bestaat gewoonlijk uit een nauwkeurige uiteenzetting over wat Jezus bewerkstelligde met zijn redding brengende dood (‘verzoening’), en een nauwkeurige uiteenzetting over hoe men zich die redding kan toe-eigenen (‘rechtvaardiging door geloof’). Verzoening en rechtvaardiging vormden, naar men aannam, de kern van ‘het evangelie’. Maar in ‘de evangeliën’ Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes blijkt vrijwel niets over deze onderwerpen voor te komen.

Nu sluiten ‘de evangeliën’ tot op zekere hoogte dit ‘evangelie’ in, eenvoudigweg omdat erin wordt verteld over Jezus’ dood. Als dat

niet het geval was – als iemand bijvoorbeeld zou suggereren dat die ‘Christus’ over wie Paulus het heeft, helemaal niet heeft bestaan of nooit aan een kruis is gestorven – dan heeft Paulus’ hele ‘evangelie’ geen zin. In de tweede eeuw probeerde een aantal mensen dat nu juist te zeggen. Zij kwamen aan met een ‘Jezus’ die niet meer was dan een geestelijk leider. Is daar dan alles mee gezegd? Is ‘het evangelie in de evangeliën’ eenvoudigweg het naakte feit dat Jezus stierf, en dat Paulus en anderen dat dan interpreterden als ‘goed nieuws’, al bezag niemand dat destijds op die manier?

Naar mijn idee moest ik in mijn toespraak in Cambridge voor dat probleem een oplossing bieden. Ik moet helaas ook nu weer bekennen dat ik me niets meer kan herinneren van wat ik daar heb gezegd. Ik heb de tekst misschien nog wel in een dossiermap bewaard, maar ik heb er eerlijk gezegd niet naar gezocht. Er kan ook nog best een bandopname van bewaard zijn gebleven, al bestonden er in 1978, het jaar dat ik de toespraak hield, nog niet zo lang cassettebandjes (herinner jij je ze nog?).

Maar ik zou het erop kunnen wagen om naar een gedeelte van wat ik heb gezegd te gissen. Je hebt natuurlijk bekende passages als Marcus 10:45: *want ook de Mensenzoon is niet gekomen om gediend te worden, maar om te dienen en zijn leven te geven ‘als losgeld voor velen’*. Ah, bedenk, lezers, dat we hier te maken hebben met een verwijzing naar Daniël 7 én een verwijzing naar Jesaja 53:5, de bekende passage waarin *de Mensenzoon om ‘onze zonden’ werd doorboord, ‘om onze wandaden’ gebroken*. Dat klinkt (volgens sommigen!) alsof Marcus uiteindelijk toch bij Paulus in de leer was geweest. Dat is voldoende. Wat daar in Marcus staat, is onze ‘verzoeningstheologie’ in een notendop.

Maar er is een probleem. In Matteüs komt dezelfde zin voor (20:28), maar als Lucas in de gelegenheid is om deze zin te reproduceren, blijkt hij er het element uit weg te laten (22:27, waar Jezus eenvoudigweg zegt: *Maar ik ben in jullie midden als iemand die dient.*) Vanwege deze en andere aspecten hebben sommigen zelfs beweerd dat er in Lucas helemaal geen ‘theologie van het kruis’ en geen ‘verzoeningsleer’ voorkomt. In mijn ogen is dat een pijnlijk misverstand, waar ik nog op terugkom. Maar ook als Lucas Marcus’ zin volledig had weergegeven, lijkt het er niet op dat ‘ver-

Tom Wright

Hoe God koning werd

*Het vergeten verhaal
van de evangeliën*

Vertaald door Rika Vliek en Zwany Kamerman

 **Uitgeverij Van Wijnen - Franeker**

WOORD VOORAF

In de kern van het christelijke geloof en de geloofspraktijk waarmee ik vertrouwd ben, schuilt een fundamenteel probleem. In een traag proces dat vele jaren heeft geduurd, is mij dat duidelijk geworden. Dit probleem kan heel gemakkelijk beknopt weergegeven worden: *we zijn allemaal vergeten waar het in de vier evangeliën om gaat*. Ja, ze gaan over Jezus, maar wat staat er precies in over Jezus? Ja, ze gaan over God, maar wat staat er precies in over God? Ja, ze gaan over het begin van wat later bekend kwam te staan als het christendom, maar wat staat erin over die vreemde nieuwe beweging en hoe kunnen ze dienstbaar worden gemaakt aan het leven en werk van christenen?

Ik heb jarenlang studie gemaakt van Jezus en de evangeliën en erover geschreven. Daarnaast heb ik geprobeerd leiding en onderwijs te geven aan christelijke gemeenschappen die hun best deden om Jezus te volgen en hun leven in te richten in overeenstemming met de evangeliën. En al die tijd kreeg ik steeds sterker de indruk dat het merendeel van de westerse christelijke traditie eenvoudigweg is vergeten waarover het nu eigenlijk gaat in de evangeliën. Er is eeuwenlang ijverig gestudeerd op allerlei aspecten van de evangeliën. Toch hebben wij het vaak klaargespeeld om het belangrijkste dat ze ons alle vier zo graag willen duidelijk maken, over het hoofd te zien. Ik ben daarom tot de conclusie gekomen dat we niet alleen een en ander beter op elkaar moeten afstemmen of hier en daar iets recht moeten zetten. We moeten op grondige wijze opnieuw doordenken wat de evangeliën ons proberen duidelijk te maken. Daarna moeten we heroverwegen hoe we ze het beste kunnen lezen, gezamenlijk en afzonderlijk. Tot slot – maar niet omdat dit minder belangrijk zou zijn – zullen we opnieuw moeten doordenken hoe we dan ons leven en ons werk kunnen ordenen in overeenstemming met de evangeliën.

Het probleem dat we zijn vergeten waar het in de evangeliën om gaat, beperkt zich niet tot een bepaald segment van de kerk.

Verschillende denominaties – rooms-katholiek, protestants, gereformeerd, charismatisch, evangelisch, vrijzinnig, ongebonden, baptist, en die segmenten van het kerkelijk leven die twee of meer van dergelijke nogal misleidende etiketten tegelijk dragen – bezien alles vanuit verschillende oogpunten. Dat spreekt voor zich. Maar ik ben van mening dat al die denominaties er nu al vele eeuwen lang voor terugschrikken de uitdaging van Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes in volle omvang aan te gaan. Het zou boeiend zijn om de manieren waarop de verschillende kerkgenootschappen de evangeliën hebben geïnterpreteerd (en naar mijn mening verkeerd hebben geïnterpreteerd) in kaart te brengen. Maar daar is een ander soort boek voor nodig en ik ben in ieder geval bij lange na niet deskundig genoeg om dat boek te schrijven.

In plaats daarvan wil ik de vraag benaderen vanuit het gezichtspunt van de kerkgenootschappen waarmee ik het meest vertrouwd ben. Ik ben bijna twintig jaar voorganger geweest in de Church of England, waarvan zeven jaar als bisschop van Durham, en heb daarnaast redelijk veel ervaring opgedaan met tradities die sterk van die van mijzelf verschillen. Ik denk dat ik dan ook geen bene-
pen of persoonlijk gekleurd gezichtspunt verkondig. Christenen uit vele tradities zullen instemmend knikken, ten teken dat zij zich in dit gezichtspunt herkennen. De vraag is dus niet alleen maar: Kunnen we leren de evangeliën op een betere manier te interpreteren, meer in overeenstemming met wat de bedoeling is geweest van de oorspronkelijke schrijvers? De vraag is ook: Kunnen we zodoende een nieuwe visie op Gods missie in de wereld ontdekken in en door Jezus, en vervolgens – nu (!) – in en door zijn volgelingen? En kunnen we, terwijl we daarmee bezig zijn, in missie en leven, in geloof, hoop en ook liefde dichter naar elkaar toegroeien? Met andere woorden: zou een nieuwe interpretatie van de evangeliën de weg kunnen banen voor nieuwe inspanningen op het terrein van missie en eenheid? Zou het die kant op gaan, als wij echt geloofden dat de levende God zowel op de aarde als in de hemel koning is?

Dat is per slot van rekening de boodschap die alle vier de evangeliën verkondigen. Ik ben mij er natuurlijk van bewust dat ook andere documenten ‘evangeliën’ worden genoemd. Daarover zal ik

terloops iets te berde brengen, maar nu heb ik het over de vier die vanaf het allereerste begin erkend zijn als deel van de ‘grondslag’ van de kerk. Dit wil zeggen dat Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes deel uitmaken van de ‘canon’. Deze vier evangelienschrijvers vertellen ‘hoe God koning werd’ en dat is dan ook de titel van dit boek.

Ik merk dat de meeste mensen dit verbazingwekkend vinden en dat sommigen dit als een onaangename schok ervaren. Het lijkt, zoals we vandaag de dag zeggen, niet te rijmen met wat het gezond verstand suggereert. Dit betekent dat de bewering dat God koning is geworden, niet in overeenstemming te brengen is met de wereld zoals wij die nu kennen. ‘Als God werkelijk koning is, waarom krijgen mensen dan nog steeds kanker? Waarom zijn er dan nog steeds tsunami’s? Waarom is er dan nog steeds sprake van tirannie, genocide, kindermisbruik en een enorme economische corruptie?’ Daar komt nog bij, zoals we zullen zien, dat sommige mensen, en niet het minst sommige christenen, alleen al voor de gedachte dat God ‘koning’ wordt of is, allergisch schijnen te zijn. ‘Is het niet triomfalistisch om God koning te noemen? Komen we dan niet uit bij dat gevreesde woord “theocratie”? En is dat niet een van de problemen van deze tijd in plaats van een van de oplossingen?’

Dergelijke vragen zijn belangrijk. Maar ook als de evangelienschrijvers ons die vragen hadden kunnen horen stellen, zouden ze het hebben aangedurfd bij die bewering te blijven. Om te ontdekken wat daarvan de reden is, en te zien wat voor antwoorden zij gegeven zouden kunnen hebben, moeten we een keer diep ademen en dan teruggaan naar het begin.

Het boek bestaat uit vier gedeelten, of stadia. In Deel 1 zet ik uiteen wat volgens mij het probleem is. Ik probeer het toe te spitsen, zodat de lezer inziet dat er werkelijk een probleem is, en dat er zo mogelijk nieuwe pogingen dienen te worden ondernomen om er een oplossing voor te vinden. In Deel 2 worden vier dimensies van de tot de canon behorende evangeliën onder de loep genomen. Deze worden in de hedendaagse westerse wereld doorgaans selectief geïnterpreteerd, en daar zullen we iets aan moeten doen als we willen dat de boodschap van het evangelie naar ons toekomt zoals

ze is bedoeld. In Deel 3 zullen we zien wat nu eigenlijk de kern is van wat eerder is uiteengezet. Met gebruikmaking van de vier dimensies die in het tweede deel zijn beschreven, probeer ik aan te tonen hoe de twee thema's die van wezenlijk belang zijn maar die zo vaak uit elkaar gehaald worden – het koninkrijk en het kruis – in de evangeliën samenkomen. Die twee thema's werken zodanig op elkaar in dat de vonken ervan afspringen, en ze versterken elkaar in de zin dat er iets in wordt beweerd wat vandaag de dag in de kerk zo goed als vergeten is. En die bewering geldt niet alleen voor wat wij het religieuze of spirituele domein noemen, maar ook voor wat wij het politieke domein noemen. Alles draait om de combinatie koninkrijk en kruis, en op basis daarvan bezinnen we ons vervolgens op de betekenis van deze thema's in het licht van wat er in de evangeliën wordt verteld over Jezus' opstanding en hemelvaart.

In het laatste deel keer ik dan terug naar de oude belijdenisgeschriften. We hebben ons door die belijdenisgeschriften in slaap laten sussen, zodat het maar al te gemakkelijk was om de boodschap waarom het in de evangeliën draait, selectief te interpreteren. Zodra we ons bewust worden van die vergissing, is het naar mijn mening evengoed mogelijk ze uit te spreken of te zingen als rijke bevestigingen van heel die boodschap. Hieruit vloeit voort een aantal suggesties voor de manier waarop we de grondslagen van het onderwijs en de praktijk in onze tradities opnieuw zouden moeten doordenken. Het doel daarvan is tot een betrouwbaardere interpretatie te komen van de documenten die per slot van rekening de kern vormen van het christelijke geloof.

Het is waarschijnlijk de moeite waard om er in dit voorwoord op te wijzen dat het in dit boek niet in de eerste plaats om Jezus zelf gaat. Ik heb al heel veel over Jezus geschreven binnen zijn historische context, waaronder het boek met de titel *Gewoon Jezus*.¹ Ik ben van plan verder te gaan met de bestudering van dat onderwerp, maar dit boek gaat daar niet over. De vraag: Wie was Jezus? (daarbij inbegrepen de vragen: Wat deed, zei en dacht hij? Waarom stierf hij? En wat gebeurde er daarna?) hangt in alle opzichten samen met de vraag: Waarom is zijn verhaal in de vier evangeliën verteld zoals het is verteld? Die twee vragen zijn in principe ook afzonderlijk te beantwoorden. Als we ze niet apart houden, zullen

we ze ook nooit echt in samenhang kunnen stellen. En omdat ik die vragen over Jezus al elders heb behandeld, wil ik me nu weer richten op de vragen over de evangeliën. Die behandel ik zoals ik dat bijvoorbeeld deed in *The New Testament and the People of God*.² Ze zijn des te interessanter omdat er, zoals ik al heb gezegd, andere documenten uit op zijn vroegst de tweede helft van de tweede eeuw in omloop zijn, waarin een heel ander verhaal wordt verteld. (Ik denk natuurlijk aan het zogenoemde *Evangelie van Thomas* en vergelijkbare boeken.) Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes vertellen het verhaal op hun eigen manier. Waarom deden ze dat nu juist op die manier?

Misschien denkt iemand nu dat ik de vier canonieke evangeliën eenvoudigweg op één hoop gooi, zonder gepaste aandacht voor de aanzienlijke onderlinge verschillen. Laat ik dan nu meteen maar zeggen dat deze vier heel veel met elkaar gemeen hebben, en dat ze dat alles niet gemeen hebben met de niet-canonieke evangeliën. In andere opzichten verschillen ze echter evenveel van elkaar als van die uit andere tradities.³ Over het viertal zelf kan hetzelfde worden gezegd. Matteüs, Marcus en Lucas hebben onderling veel meer overeenkomsten dan dat ze ieder voor zich met Johannes hebben. Toch zijn het heel verschillende werken. Mijn vraag is nu echter: Wat voor boodschap proberen ze aan ons door te geven?

Stel dat bewezen zou kunnen worden dat Jezus van Nazaret nooit heeft bestaan; dat hij de meeste dingen die aan hem worden toegeschreven nooit heeft gedaan, of nooit is gekruisigd en opgewekt uit de dood. Dan zouden we deze vragen over de vier evangeliën in feite ook nog kunnen stellen. In een dergelijk geval zullen we uiteraard tot de slotsom komen dat hun verhaal van begin tot eind fictie is. (Alles wat op schrift is gesteld, de hele geschiedenis is 'fictie' in de zin dat iemand bezig is geweest er een verhaal van te maken en heeft bepaald wat er weggelaten en wat erin opgenomen moest worden. Met het woord *fictie* worden normaal natuurlijk verhalen aangeduid, waarin niets voorkomt wat precies zo in werkelijkheid is gebeurd.) Maar als de evangeliën van begin tot eind zijn verzonnen, kan het toch nog de moeite waard zijn om te vragen: Wat voor verhaal of verhalen vertellen deze schrijvers volgens henzelf? Dat is de vraag waarmee ik me in dit boek zal bezighou-

den. Kwesties die verband houden met historiciteit laat ik buiten beschouwing.

Ik zal evenmin vragen stellen of beantwoorden over de voorgeschiedenis van de evangeliën. Wanneer ze werden geschreven en door wie of waar ze zijn samengesteld – dat komt in dit boek niet aan de orde. Sommige lezers zullen dit misschien teleurstellend vinden. Ik heb bijzonder veel bewondering voor degenen die hun leven wijden aan de bestudering van de bronnen en de oorsprong van de evangeliën. Dat blijft in breder verband enorm belangrijk. Maar in dit boek ga ik ervan uit dat het mogelijk is om op basis van de documenten die we daadwerkelijk hebben – in tegenstelling tot de hypothetische documenten die er mogelijk aan voorafgingen – de vraag te stellen: Wat voor verhaal vertelden de schrijvers van de evangeliën volgens henzelf? Volgens de meeste geleerden in de twintigste eeuw klopt het vanouds gebruikelijke plaatje dat Matteüs en Lucas beiden als belangrijkste bron Marcus gebruikten en ook nog een tweede bron die algemeen bekendstaat als *Q*. Je kunt ook de voorkeur geven aan een van de alternatieve theorieën die tegenwoordig op tafel komen, bijvoorbeeld de theorie dat Lucas van zowel Matteüs als Marcus gebruik heeft gemaakt en niet van *Q*. Het kan ook nog ingewikkelder worden voorgesteld, met veel mondeling overgedragen informatie en allerlei andere documenten die nu bijna niet meer gereconstrueerd kunnen worden. Maar zelfs als een van deze theorieën juist is, moeten wij het nog altijd doen met de voorliggende documenten. In dat geval is het ook nog steeds logisch om de vraag te stellen: Wat voor verhaal vertelden de evangeliëschrijvers volgens henzelf?

Hetzelfde geldt voor wat vormkritiek wordt genoemd. Degenen die vormkritiek leveren stellen de volgende vragen: In welke vorm zijn de tradities oorspronkelijk verteld en overgedragen? Wat kunnen we van de bestuderingen van deze vormen leren over de vroege kerk? Dat zijn absoluut verstandige, goede vragen, maar die vragen stel ik in dit boek niet. Om heel andere redenen ben ik van mening dat de manier waarop normaal vormkritiek wordt geleverd bijna helemaal opnieuw doordacht moet worden, maar dat is een ander verhaal.⁴

Evenzo, om het drietal vol te maken, bedrijf ik ook geen redac-

tiekritiek, zoals dat vaak wordt genoemd. Ik zet de evangeliën niet naast elkaar om te zien of een bepaalde theorie klopt. Hebben ze bijvoorbeeld veranderingen aangebracht in elkaars tekst en daarbij hun hand overspeeld, zodat hun theologische of kerkelijke voorkeuren aan het licht komen? Dat is ook een waardevolle tak van wetenschap, maar er is de laatste jaren sprake van versnippering van de evangeliestudies. De zoektocht naar aanwijzingen dat de tekst is geredigeerd, is trouwens ook veel problematischer dan men meestal denkt. Wat ik in dit boek doe, is eerder te vergelijken met het broertje van redactiekritiek dat soms compositiekritiek wordt genoemd. We beschikken over Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes. Het is zinnig om ze te bevragen, zoals ook gebeurt met een roman van Jane Austen en een toneelstuk van Shakespeare. Wat voor verhaal vertelt de auteur, en hoe heeft hij of zij het aangepakt? Dat is de vraag die ik zal proberen te beantwoorden. Als het ons lukt om het goede antwoord te vinden, zou dat heel goed gevolgen kunnen hebben voor andere takken van wetenschap, maar dat valt buiten het bestek van dit boek.

Dit boek is voortgekomen uit het in 2010 in Durham gelanceerde project dat we *The Big Read* noemden, en dat werd bedacht door mijn goede vriend en voormalige collega bisschop Mark Bryant uit Jarrow. Bij dit project om tijdens de vasten op grote schaal Bijbellezingen te houden was het een van mijn taken om op allerlei plaatsen in Noordoost-Engeland een reeks openbare colleges te geven over hoe je de evangeliën moet lezen. (In dat jaar lazen we hoofdzakelijk Lucas, maar ik heb in 2011 vergelijkbare lezingen gehouden, opgenomen en verspreid over Matteüs en in 2012 over Marcus.) Terwijl ik in verschillende plaatsen die lezingen hield en met inwoners daarvan in discussie ging over de teksten, begon ik te beseffen hoeveel misvattingen er bestaan over het christendom in het algemeen en de evangeliën in het bijzonder. En als dat al geldt voor het geringe aantal getrouwen die bereid zijn om op een avond in februari de deur uit te gaan, hoeveel te meer zal dit dan gelden voor degenen die thuisbleven om te kijken naar wat geheel ten onrechte *reality tv* wordt genoemd. In het voorjaar van 2010 raakte ik ervan overtuigd dat dit boek noodzakelijk was.

Maar het project kreeg zijn huidige vorm in een gedenkwaardige week in mei 2011 in Salisbury Cathedral, toen ik in het Sarum College vier colleges gaf. Ik ben dit prachtige studiecentrum en conferentieoord zeer erkentelijk voor de uitnodiging om deze reeks lezingen te houden, en de directeur en zijn collega's voor de hartelijkheid en gastvrijheid die ik er ondervond. Dit boek volgt de lijn van de lezingen, in de zin dat de eerste drie delen overeenkomen met de eerste drie lezingen. Het was mijn bedoeling dat de vierde lezing vooral van belang zou zijn voor de vele kerkelijk werkers onder mijn gehoor. Voor dit boek heb ik echter voor een veel bredere opzet gekozen om er ideeën in te verwerken die, naar ik hoop, serieus genomen zullen worden door zowel theologen als Bijbelwetenschappers. Het vraagstuk 'canon en credo' dat voor een groot deel ten grondslag ligt aan dit boek, is heel urgent en controversieel geworden. Daarom dient er vanuit het gezichtspunt van diegenen onder ons die zich bezighouden met de Bijbelse canon zelf naar gekeken te worden. Dat verdient de voorkeur, omdat het woord 'canon' dan niet kortweg wordt gebruikt als aanduiding voor de systematische theologie die zij toch al aanhangen. De praktische uitwerking wordt dan vervolgens daaraan ondergeschikt gemaakt.

Als voorbereiding op de lezingen in het Sarum College heb ik in oktober 2010 presentaties gegeven op een conferentie aan de theologische faculteit van Duke University in Noord-Carolina. Later die maand heb ik geprobeerd de gegevens op een meer ontspannen manier te laten keuren door de geestelijken van het bisdom Down en Dromore in Ierland. Ik ben professor Richard B. Hays, de voorzitter van de theologische faculteit, en ook Zijne hoogwaardige excellentie Harold Miller, bisschop van Down en Dromore, erkentelijk voor hun uitnodiging en gastvrijheid. Ik werd ook nog in de gelegenheid gesteld de ideeën aan te scherpen tot een aparte lezing die ik in november 2010 in diverse vormen heb gegeven aan het Instituut voor Bijbelonderzoek in Atlanta, Georgia, en in januari 2011 aan het christelijke studiecentrum in Bristol. In de week nadat ik de Sarumlezingen had gegeven, vertaalde ik ze ten slotte in het Amerikaans en gaf ze in mei 2011 aan kerkelijke groeperingen in Greenwich, Connecticut en Nashville, Tennessee en (na

terugkeer in Engeland) in juni 2011 aan een aantal bijeengekomen vlootpredikanten.

Aan alle onderdelen van deze rondreis bewaar ik mooie herinneringen, en mijn dank gaat uit naar de geestelijken en leken die bij de verschillende stadia van deze reis betrokken zijn geweest (niet het minst naar dr. Michael Bird voor zijn reactie op de voordracht in Atlanta). In het bijzonder bedank ik Chuck en Deborah Royce voor het gebruik van hun appartement in New York. Daar vond ik de rust en de ruimte om de voordracht nogmaals te bewerken, dit keer tot een compleet boek. Dit boek over de evangeliën wordt terecht omgeven door veel dankbaarheid en de herinnering aan heel veel gastvrijheid. Dat geeft er ook betekenis aan.

Verder ben ik dankbaar Mickey Maudlin, mijn redacteur bij Harper, vanwege zijn enthousiasme voor dit project en zijn advies om terughoudender te zijn, na mijn eerdere pogingen om te snel te veel te zeggen. Ik hoop dat het uiteindelijke product christenen zal bemoedigen, welke achtergrond ze ook hebben. Ik hoop ook dat zij die verder kijken dan hun neus lang is en zich afvragen waar het in de voornaamste christelijke documenten precies om draait, deze controversiële boeken uit de eerste eeuw met een frisse blik zullen lezen. Het is te hopen dat ze de vragen en uitdagingen die er in feite in aan bod komen, opnieuw onder ogen zullen zien. Dat is beter dan in te gaan op de vragen en uitdagingen waarvan we doorgaans hebben gedacht dat ze die aan de orde stelden, hoe belangrijk ze op zich ook zijn.

Dit boek is opgedragen aan mijn collega's van het St. Mary's College en de theologische faculteit van de universiteit van St. Andrews. Het is niet gering om iemand die bijna twintig jaar lang buiten de hoofdstroom van de academische wereld heeft gestaan, welkom te heten op een faculteit. Het zegt heel veel over hun welwillendheid en vertrouwen dat ze me met open armen hebben ontvangen. Mijn lezingen over de evangeliën in de hierboven aangegeven plaatsen waren pogingen om verband te leggen tussen de bestudering van de evangeliën door geleerden en het alledaagse kerkelijk leven. Met dit boek dat uit die lezingen is voortgevloeid, wil ik het omgekeerde bereiken. Overwegingen die de aanleiding

waren voor mijn werk in bredere kring, worden erin in een niets-verhullend licht gezet en onderworpen aan nauwgezet kritisch onderzoek van de universiteit. Ik hoop dat mijn nieuwe vrienden en collega's hier aan het St. Mary's College dat inzien. Er moet uiteraard nog veel meer werk worden verzet, en ik hoop me binnen niet al te lange tijd weer in een veel breder academisch verband bezig te houden met de vier evangeliën. Misschien kan dit boek daar het begin van zijn, en een wegwijzer.

N.T. Wright
St. Mary's College
St. Andrews
september 2011

Deel 1

De lege mantel





1. HET ONTBREKENDE MIDDENGEDEELTE

Het probleem waarmee ik me in dit boek wil bezighouden, kan worden ingeleid met een persoonlijk relaas over iets wat bijna vijftig jaar geleden is gebeurd. Toen ik op de middelbare school zat, probeerde ik met een paar vrienden een kleine Bijbelstudiekring in stand te houden. We besloten op een gegeven moment dat we een reeks verhandelingen over Jezus zouden bestuderen die allemaal begonnen met ‘Waarom?’ Als thema dienden vragen als: Waarom werd Jezus geboren? Waarom heeft Jezus geleefd? Waarom is Jezus gestorven? Waarom is Jezus opgestaan uit de dood? En waarom zal hij terugkomen? (Ik geloof niet dat er ook een bij was over de vraag waarom Jezus was opgevaren naar de hemel, maar dat had eigenlijk wel zo moeten zijn.) Hoe dat ook zij, ik kreeg om de een of andere reden de taak toebedeeld om de tweede avond die ging over de vraag ‘Waarom heeft Jezus geleefd?’, voor te bereiden en te leiden.

Hoe onervaren ik als tiener ook was, ik realiseerde me al gauw dat ik aan het kortste eind had getrokken. Als ik Jezus’ geboorte als onderwerp had gekregen, had ik het in ieder geval ook nog kunnen hebben over de vleeswording, over het feit dat God mens was geworden. We hadden allemaal herinneringen aan kerstpreken en we wisten ook allemaal hoe belangrijk het was dat Jezus niet slechts een gewoon mens was; hij was God in mensengedaante. Ook had ik dan nog uitgebreid kunnen ingaan op de maagdelijke geboorte. Er was geen gebrek aan stof over dit onderwerp.

Hetzelfde gold voor degene die het over Jezus’ dood moest hebben. We wisten ook op die prille leeftijd al dat het belangrijk was om niet alleen te zeggen dat ‘hij stierf voor onze zonden’, maar ook om er iets dieper op in te gaan met de vraag hoe dat was gebeurd, wat voor zin dat had gehad. Wat mijzelf betrof was dat het moment dat het mij persoonlijk aanging, om het zo maar uit te drukken. Mijn vroegste herinnering aan persoonlijk geloof is dat ik als heel klein jongetje helemaal van streek en in tranen was bij de gedachte dat Jezus voor mij was gestorven. Wat het kruis zegt over de lief-

de van God is voor mij altijd van levensbelang geweest. Ik denk niet dat wij, schooljongens, helemaal begrepen welke reikwijdte de zogenaamde verzoeningstheologie had. Maar we wisten dat een aantal belangrijke kwesties onder de loep genomen moest worden, en dat we vat moesten krijgen op enkele belangrijke hoofdzaken op geloofsgebied.

Dat gold ook voor de opstanding. En uiteraard ook voor de wederkomst. Ik weet niet goed meer of we er heel diepgaand mee bezig zijn geweest, of er niet aan ontkwamen om de bruikbaarste Bijbelse passages te bestuderen. Het waren in elk geval opwindende onderwerpen. Er was meer dan voldoende gespreksstof om een boom over op te zetten en om ons te dwingen niet alleen goed na te denken, maar ook om er in vuur en vlam over te geraken dat we in Jezus geloofden en als christen probeerden te leven.

Maar hoe zat dat met de middelste vraag – mijn vraag? Waarom heeft Jezus *geleefd*? Hoe zat het, met andere woorden, met het stuk tussen de stal en het kruis? Er bestonden in ieder geval kerstliederen en andere geestelijke liederen, waarin Jezus rechtstreeks ‘van zijn armzalige kribbe naar zijn bittere kruis’ ging. Was het volgens de vier evangeliën belangrijk dat hij in het laatste gedeelte van zijn leven gedurende een korte periode in het openbaar intensieve, opwindende activiteiten ontplooid? Wat zouden we daarvan kunnen leren? Waarom moest het zo lopen? Doet het er iets toe dat hij al die dingen deed en zei, dat hij al die dingen *was*? Zou het iets hebben uitgemaakt als de uit een maagd geboren Zoon van God als een volslagen onbekend persoon gekruisigd en voor onze zonden gestorven was, zonder dat dat alles was voorgevallen? Als het antwoord nee is, waarom had dit dan niets uitgemaakt?

Het drong destijds tot me door, en het is de laatste jaren steeds vaker tot me doorgedrongen, dat veel christenen de evangeliën lezen zonder ooit deze vragen te stellen. De titel van een bekend boek over management luidt *The empty raincoat*.⁵ Ik maak er een *lege mantel* van om aan te geven hoe de vier evangeliën op dergelijke lezers overkomen. Het omhulsel is aanwezig – Jezus’ geboorte, dood en opstanding. Maar wie zit er binnen in de mantel? Wat heeft Jezus tussen zijn geboorte, zijn dood en zijn opstanding in gedaan? Zit er eigenlijk wel iemand binnenin? Is dat belangrijk?

Nu breekt de frustratie door. Ik heb geen flauw idee wat ik destijds als tiener heb gezegd. Ik weet niet hoe ik heb geprobeerd duidelijk te maken waarom Jezus heeft geleefd. Misschien heb ik nog ergens diep in een stoffige doos een paar slordige notities liggen over die poging om de vraag te beantwoorden die mij heel mijn leven heeft achtervolgd. Maar ik weet in ieder geval nog dat die vraag me voor een raadsel zette en in dit boek draait het gedeeltelijk om die vraag. Ik brak er niet bij toeval mijn hoofd over. Het was niet zo dat de meeste christenen het antwoord wisten en dat ik het gewoon nog niet goed had begrepen. Zonder het te beseffen was ik gestuit op een zwakke plek in de algemene structuur van het christelijke geloof zoals het vandaag de dag tot uitdrukking wordt gebracht – en al veel langer, vermoed ik, dan we misschien denken. Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes bieden ons heel veel informatie. Wat is daarvan de reden? Wat moeten wij van dat alles denken?

Het raadsel dat mij al mijn hele leven achtervolgt

Ongeveer vijftien jaar na deze ervaring uit mijn jeugd kreeg ik zomaar ineens het verzoek een Bijbellesing te houden voor de christelijke studentenvereniging in Cambridge. Ik weet niet uit wiens koker dit verzoek kwam, of wat ze verwachtten dat ik erover zou zeggen, maar ik kreeg te horen dat ‘Het evangelie in de evangeliën’ de titel van de lezing moest zijn.

Predikanten en ook theologen zien waarschijnlijk wel in wat voor probleem dat onderwerp oproept (en dan heb ik het nog niet eens over de uitdaging om een dergelijk uitgebreid onderwerp in vijftig minuten te behandelen, laat staan over het feit dat ik me destijds met Paulus bezighield, niet met de evangeliën). Ik besef nu wat ik volgens mij destijds nog niet besepte, dat dit probleem heel nauw aansloot bij het raadsel waarvoor ik me als tiener gesteld had gezien. Sta me toe dat raadsel op de navolgende manier te ontrafelen.

Toen C.S. Lewis zijn beroemde *English Literature in the Sixteenth Century* schreef, besteedde hij in dat boek uiteraard aandacht aan de schrijvers van de Engelse Reformatie, en vooral ook aan

Bijbelvertaler William Tyndale. Omdat Lewis schreef voor een niet theologisch onderlegd publiek, moest hij uitleg geven over iets wat klaarblijkelijk verwarring had gesticht onder andere lezers. Wanneer William Tyndale, een van Englands eerste protestanten, een leerling van Maarten Luther, over ‘het evangelie’ schreef, bedoelde hij niet ‘de evangeliën’ – Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes. Als hij het had over ‘het evangelie’ bedoelde hij daarmee de *boodschap*, het goede nieuws dat jou je zonden uitsluitend omwille van Jezus’ dood vergeven kunnen worden. Het enige wat jij hoeft te doen is dat te geloven, in plaats van dat je probeert indruk te maken op God met ‘goede werken’. De eerste reformatoren waren van mening dat zij ‘het evangelie’ in die betekenis hadden aangetroffen in Paulus’ brieven, in het bijzonder in Romeinen 3 en Galaten 2-3.

Nu kun je uitleggen wat Paulus met het woord ‘evangelie’ bedoelde. Je kunt het nauwkeuriger omschrijven door de interpretatie van een bepaald vers of een bepaalde vakterm te verfijnen. Het probleem is alleen dat je dat allemaal kunt doen, zonder op enigerlei wijze te refereren aan ‘de evangeliën’, de vier boeken die met Handelingen voorafgaan aan Paulus’ brieven in wat wij het Nieuwe Testament noemen. Het gevolg hiervan is dat al op zijn minst sinds de Reformatie in vele traditioneel christelijke kringen is aangenomen dat je ‘het evangelie’ aantreft in Paulus’ brieven en dan vooral in Romeinen en Galaten. (Onder genoemde christelijke kringen vallen ook de vele bewegingen waarop grofweg het etiket ‘evangelisch’ wordt geplakt, maar we moeten onthouden dat het Duitse woord *evangelisch* min of meer staat voor *luthers*.) Dit ‘evangelie’ bestaat gewoonlijk uit een nauwkeurige uiteenzetting over wat Jezus bewerkstelligde met zijn redding brengende dood (‘verzoening’), en een nauwkeurige uiteenzetting over hoe men zich die redding kan toe-eigenen (‘rechtvaardiging door geloof’). Verzoening en rechtvaardiging vormden, naar men aannam, de kern van ‘het evangelie’. Maar in ‘de evangeliën’ Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes blijkt vrijwel niets over deze onderwerpen voor te komen.

Nu sluiten ‘de evangeliën’ tot op zekere hoogte dit ‘evangelie’ in, eenvoudigweg omdat erin wordt verteld over Jezus’ dood. Als dat

niet het geval was – als iemand bijvoorbeeld zou suggereren dat die ‘Christus’ over wie Paulus het heeft, helemaal niet heeft bestaan of nooit aan een kruis is gestorven – dan heeft Paulus’ hele ‘evangelie’ geen zin. In de tweede eeuw probeerde een aantal mensen dat nu juist te zeggen. Zij kwamen aan met een ‘Jezus’ die niet meer was dan een geestelijk leider. Is daar dan alles mee gezegd? Is ‘het evangelie in de evangeliën’ eenvoudigweg het naakte feit dat Jezus stierf, en dat Paulus en anderen dat dan interpreterden als ‘goed nieuws’, al bezag niemand dat destijds op die manier?

Naar mijn idee moest ik in mijn toespraak in Cambridge voor dat probleem een oplossing bieden. Ik moet helaas ook nu weer bekennen dat ik me niets meer kan herinneren van wat ik daar heb gezegd. Ik heb de tekst misschien nog wel in een dossiermap bewaard, maar ik heb er eerlijk gezegd niet naar gezocht. Er kan ook nog best een bandopname van bewaard zijn gebleven, al bestonden er in 1978, het jaar dat ik de toespraak hield, nog niet zo lang cassettebandjes (herinner jij je ze nog?).

Maar ik zou het erop kunnen wagen om naar een gedeelte van wat ik heb gezegd te gissen. Je hebt natuurlijk bekende passages als Marcus 10:45: *want ook de Mensenzoon is niet gekomen om gediend te worden, maar om te dienen en zijn leven te geven ‘als losgeld voor velen’*. Ah, bedenk, lezers, dat we hier te maken hebben met een verwijzing naar Daniël 7 én een verwijzing naar Jesaja 53:5, de bekende passage waarin *de Mensenzoon om ‘onze zonden’ werd doorboord, ‘om onze wandaden’ gebroken*. Dat klinkt (volgens sommigen!) alsof Marcus uiteindelijk toch bij Paulus in de leer was geweest. Dat is voldoende. Wat daar in Marcus staat, is onze ‘verzoeningstheologie’ in een notendop.

Maar er is een probleem. In Matteüs komt dezelfde zin voor (20:28), maar als Lucas in de gelegenheid is om deze zin te reproduceren, blijkt hij er het element uit weg te laten (22:27, waar Jezus eenvoudigweg zegt: *Maar ik ben in jullie midden als iemand die dient.*) Vanwege deze en andere aspecten hebben sommigen zelfs beweerd dat er in Lucas helemaal geen ‘theologie van het kruis’ en geen ‘verzoeningsleer’ voorkomt. In mijn ogen is dat een pijnlijk misverstand, waar ik nog op terugkom. Maar ook als Lucas Marcus’ zin volledig had weergegeven, lijkt het er niet op dat ‘ver-

Tom Wright

Hoe God koning werd

*Het vergeten verhaal
van de evangeliën*

Vertaald door Rika Vliek en Zwany Kamerman

 **Uitgeverij Van Wijnen - Franeker**

WOORD VOORAF

In de kern van het christelijke geloof en de geloofspraktijk waarmee ik vertrouwd ben, schuilt een fundamenteel probleem. In een traag proces dat vele jaren heeft geduurd, is mij dat duidelijk geworden. Dit probleem kan heel gemakkelijk beknopt weergegeven worden: *we zijn allemaal vergeten waar het in de vier evangeliën om gaat*. Ja, ze gaan over Jezus, maar wat staat er precies in over Jezus? Ja, ze gaan over God, maar wat staat er precies in over God? Ja, ze gaan over het begin van wat later bekend kwam te staan als het christendom, maar wat staat erin over die vreemde nieuwe beweging en hoe kunnen ze dienstbaar worden gemaakt aan het leven en werk van christenen?

Ik heb jarenlang studie gemaakt van Jezus en de evangeliën en erover geschreven. Daarnaast heb ik geprobeerd leiding en onderwijs te geven aan christelijke gemeenschappen die hun best deden om Jezus te volgen en hun leven in te richten in overeenstemming met de evangeliën. En al die tijd kreeg ik steeds sterker de indruk dat het merendeel van de westerse christelijke traditie eenvoudigweg is vergeten waarover het nu eigenlijk gaat in de evangeliën. Er is eeuwenlang ijverig gestudeerd op allerlei aspecten van de evangeliën. Toch hebben wij het vaak klaargespeeld om het belangrijkste dat ze ons alle vier zo graag willen duidelijk maken, over het hoofd te zien. Ik ben daarom tot de conclusie gekomen dat we niet alleen een en ander beter op elkaar moeten afstemmen of hier en daar iets recht moeten zetten. We moeten op grondige wijze opnieuw doordenken wat de evangeliën ons proberen duidelijk te maken. Daarna moeten we heroverwegen hoe we ze het beste kunnen lezen, gezamenlijk en afzonderlijk. Tot slot – maar niet omdat dit minder belangrijk zou zijn – zullen we opnieuw moeten doordenken hoe we dan ons leven en ons werk kunnen ordenen in overeenstemming met de evangeliën.

Het probleem dat we zijn vergeten waar het in de evangeliën om gaat, beperkt zich niet tot een bepaald segment van de kerk.

Verschillende denominaties – rooms-katholiek, protestants, gereformeerd, charismatisch, evangelisch, vrijzinnig, ongebonden, baptist, en die segmenten van het kerkelijk leven die twee of meer van dergelijke nogal misleidende etiketten tegelijk dragen – bezien alles vanuit verschillende oogpunten. Dat spreekt voor zich. Maar ik ben van mening dat al die denominaties er nu al vele eeuwen lang voor terugschrikken de uitdaging van Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes in volle omvang aan te gaan. Het zou boeiend zijn om de manieren waarop de verschillende kerkgenootschappen de evangeliën hebben geïnterpreteerd (en naar mijn mening verkeerd hebben geïnterpreteerd) in kaart te brengen. Maar daar is een ander soort boek voor nodig en ik ben in ieder geval bij lange na niet deskundig genoeg om dat boek te schrijven.

In plaats daarvan wil ik de vraag benaderen vanuit het gezichtspunt van de kerkgenootschappen waarmee ik het meest vertrouwd ben. Ik ben bijna twintig jaar voorganger geweest in de Church of England, waarvan zeven jaar als bisschop van Durham, en heb daarnaast redelijk veel ervaring opgedaan met tradities die sterk van die van mijzelf verschillen. Ik denk dat ik dan ook geen benepen of persoonlijk gekleurd gezichtspunt verkondig. Christenen uit vele tradities zullen instemmend knikken, ten teken dat zij zich in dit gezichtspunt herkennen. De vraag is dus niet alleen maar: Kunnen we leren de evangeliën op een betere manier te interpreteren, meer in overeenstemming met wat de bedoeling is geweest van de oorspronkelijke schrijvers? De vraag is ook: Kunnen we zodoende een nieuwe visie op Gods missie in de wereld ontdekken in en door Jezus, en vervolgens – nu (!) – in en door zijn volgelingen? En kunnen we, terwijl we daarmee bezig zijn, in missie en leven, in geloof, hoop en ook liefde dichter naar elkaar toegroeien? Met andere woorden: zou een nieuwe interpretatie van de evangeliën de weg kunnen banen voor nieuwe inspanningen op het terrein van missie en eenheid? Zou het die kant op gaan, als wij echt geloofden dat de levende God zowel op de aarde als in de hemel koning is?

Dat is per slot van rekening de boodschap die alle vier de evangeliën verkondigen. Ik ben mij er natuurlijk van bewust dat ook andere documenten ‘evangeliën’ worden genoemd. Daarover zal ik

terloops iets te berde brengen, maar nu heb ik het over de vier die vanaf het allereerste begin erkend zijn als deel van de ‘grondslag’ van de kerk. Dit wil zeggen dat Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes deel uitmaken van de ‘canon’. Deze vier evangelienschrijvers vertellen ‘hoe God koning werd’ en dat is dan ook de titel van dit boek.

Ik merk dat de meeste mensen dit verbazingwekkend vinden en dat sommigen dit als een onaangename schok ervaren. Het lijkt, zoals we vandaag de dag zeggen, niet te rijmen met wat het gezond verstand suggereert. Dit betekent dat de bewering dat God koning is geworden, niet in overeenstemming te brengen is met de wereld zoals wij die nu kennen. ‘Als God werkelijk koning is, waarom krijgen mensen dan nog steeds kanker? Waarom zijn er dan nog steeds tsunami’s? Waarom is er dan nog steeds sprake van tirannie, genocide, kindermisbruik en een enorme economische corruptie?’ Daar komt nog bij, zoals we zullen zien, dat sommige mensen, en niet het minst sommige christenen, alleen al voor de gedachte dat God ‘koning’ wordt of is, allergisch schijnen te zijn. ‘Is het niet triomfalistisch om God koning te noemen? Komen we dan niet uit bij dat gevreesde woord “theocratie”? En is dat niet een van de problemen van deze tijd in plaats van een van de oplossingen?’

Dergelijke vragen zijn belangrijk. Maar ook als de evangelienschrijvers ons die vragen hadden kunnen horen stellen, zouden ze het hebben aangedurfd bij die bewering te blijven. Om te ontdekken wat daarvan de reden is, en te zien wat voor antwoorden zij gegeven zouden kunnen hebben, moeten we een keer diep ademen en dan teruggaan naar het begin.

Het boek bestaat uit vier gedeelten, of stadia. In Deel 1 zet ik uiteen wat volgens mij het probleem is. Ik probeer het toe te spitsen, zodat de lezer inziet dat er werkelijk een probleem is, en dat er zo mogelijk nieuwe pogingen dienen te worden ondernomen om er een oplossing voor te vinden. In Deel 2 worden vier dimensies van de tot de canon behorende evangeliën onder de loep genomen. Deze worden in de hedendaagse westerse wereld doorgaans selectief geïnterpreteerd, en daar zullen we iets aan moeten doen als we willen dat de boodschap van het evangelie naar ons toekomt zoals

ze is bedoeld. In Deel 3 zullen we zien wat nu eigenlijk de kern is van wat eerder is uiteengezet. Met gebruikmaking van de vier dimensies die in het tweede deel zijn beschreven, probeer ik aan te tonen hoe de twee thema's die van wezenlijk belang zijn maar die zo vaak uit elkaar gehaald worden – het koninkrijk en het kruis – in de evangeliën samenkomen. Die twee thema's werken zodanig op elkaar in dat de vonken ervan afspringen, en ze versterken elkaar in de zin dat er iets in wordt beweerd wat vandaag de dag in de kerk zo goed als vergeten is. En die bewering geldt niet alleen voor wat wij het religieuze of spirituele domein noemen, maar ook voor wat wij het politieke domein noemen. Alles draait om de combinatie koninkrijk en kruis, en op basis daarvan bezinnen we ons vervolgens op de betekenis van deze thema's in het licht van wat er in de evangeliën wordt verteld over Jezus' opstanding en hemelvaart.

In het laatste deel keer ik dan terug naar de oude belijdenisgeschriften. We hebben ons door die belijdenisgeschriften in slaap laten sussen, zodat het maar al te gemakkelijk was om de boodschap waarom het in de evangeliën draait, selectief te interpreteren. Zodra we ons bewust worden van die vergissing, is het naar mijn mening evengoed mogelijk ze uit te spreken of te zingen als rijke bevestigingen van heel die boodschap. Hieruit vloeit voort een aantal suggesties voor de manier waarop we de grondslagen van het onderwijs en de praktijk in onze tradities opnieuw zouden moeten doordenken. Het doel daarvan is tot een betrouwbaardere interpretatie te komen van de documenten die per slot van rekening de kern vormen van het christelijke geloof.

Het is waarschijnlijk de moeite waard om er in dit voorwoord op te wijzen dat het in dit boek niet in de eerste plaats om Jezus zelf gaat. Ik heb al heel veel over Jezus geschreven binnen zijn historische context, waaronder het boek met de titel *Gewoon Jezus*.¹ Ik ben van plan verder te gaan met de bestudering van dat onderwerp, maar dit boek gaat daar niet over. De vraag: Wie was Jezus? (daarbij inbegrepen de vragen: Wat deed, zei en dacht hij? Waarom stierf hij? En wat gebeurde er daarna?) hangt in alle opzichten samen met de vraag: Waarom is zijn verhaal in de vier evangeliën verteld zoals het is verteld? Die twee vragen zijn in principe ook afzonderlijk te beantwoorden. Als we ze niet apart houden, zullen

we ze ook nooit echt in samenhang kunnen stellen. En omdat ik die vragen over Jezus al elders heb behandeld, wil ik me nu weer richten op de vragen over de evangeliën. Die behandel ik zoals ik dat bijvoorbeeld deed in *The New Testament and the People of God*.² Ze zijn des te interessanter omdat er, zoals ik al heb gezegd, andere documenten uit op zijn vroegst de tweede helft van de tweede eeuw in omloop zijn, waarin een heel ander verhaal wordt verteld. (Ik denk natuurlijk aan het zogenoemde *Evangelie van Thomas* en vergelijkbare boeken.) Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes vertelden het verhaal op hun eigen manier. Waarom deden ze dat nu juist op die manier?

Misschien denkt iemand nu dat ik de vier canonieke evangeliën eenvoudigweg op één hoop gooi, zonder gepaste aandacht voor de aanzienlijke onderlinge verschillen. Laat ik dan nu meteen maar zeggen dat deze vier heel veel met elkaar gemeen hebben, en dat ze dat alles niet gemeen hebben met de niet-canonieke evangeliën. In andere opzichten verschillen ze echter evenveel van elkaar als van die uit andere tradities.³ Over het viertal zelf kan hetzelfde worden gezegd. Matteüs, Marcus en Lucas hebben onderling veel meer overeenkomsten dan dat ze ieder voor zich met Johannes hebben. Toch zijn het heel verschillende werken. Mijn vraag is nu echter: Wat voor boodschap proberen ze aan ons door te geven?

Stel dat bewezen zou kunnen worden dat Jezus van Nazaret nooit heeft bestaan; dat hij de meeste dingen die aan hem worden toegeschreven nooit heeft gedaan, of nooit is gekruisigd en opgewekt uit de dood. Dan zouden we deze vragen over de vier evangeliën in feite ook nog kunnen stellen. In een dergelijk geval zullen we uiteraard tot de slotsom komen dat hun verhaal van begin tot eind fictie is. (Alles wat op schrift is gesteld, de hele geschiedenis is 'fictie' in de zin dat iemand bezig is geweest er een verhaal van te maken en heeft bepaald wat er weggelaten en wat erin opgenomen moest worden. Met het woord *fictie* worden normaal natuurlijk verhalen aangeduid, waarin niets voorkomt wat precies zo in werkelijkheid is gebeurd.) Maar als de evangeliën van begin tot eind zijn verzonnen, kan het toch nog de moeite waard zijn om te vragen: Wat voor verhaal of verhalen vertellen deze schrijvers volgens henzelf? Dat is de vraag waarmee ik me in dit boek zal bezighou-

den. Kwesties die verband houden met historiciteit laat ik buiten beschouwing.

Ik zal evenmin vragen stellen of beantwoorden over de voorgeschiedenis van de evangeliën. Wanneer ze werden geschreven en door wie of waar ze zijn samengesteld – dat komt in dit boek niet aan de orde. Sommige lezers zullen dit misschien teleurstellend vinden. Ik heb bijzonder veel bewondering voor degenen die hun leven wijden aan de bestudering van de bronnen en de oorsprong van de evangeliën. Dat blijft in breder verband enorm belangrijk. Maar in dit boek ga ik ervan uit dat het mogelijk is om op basis van de documenten die we daadwerkelijk hebben – in tegenstelling tot de hypothetische documenten die er mogelijk aan voorafgingen – de vraag te stellen: Wat voor verhaal vertelden de schrijvers van de evangeliën volgens henzelf? Volgens de meeste geleerden in de twintigste eeuw klopt het vanouds gebruikelijke plaatje dat Matteüs en Lucas beiden als belangrijkste bron Marcus gebruikten en ook nog een tweede bron die algemeen bekendstaat als *Q*. Je kunt ook de voorkeur geven aan een van de alternatieve theorieën die tegenwoordig op tafel komen, bijvoorbeeld de theorie dat Lucas van zowel Matteüs als Marcus gebruik heeft gemaakt en niet van *Q*. Het kan ook nog ingewikkelder worden voorgesteld, met veel mondeling overgedragen informatie en allerlei andere documenten die nu bijna niet meer gereconstrueerd kunnen worden. Maar zelfs als een van deze theorieën juist is, moeten wij het nog altijd doen met de voorliggende documenten. In dat geval is het ook nog steeds logisch om de vraag te stellen: Wat voor verhaal vertelden de evangeliëschrijvers volgens henzelf?

Hetzelfde geldt voor wat vormkritiek wordt genoemd. Degenen die vormkritiek leveren stellen de volgende vragen: In welke vorm zijn de tradities oorspronkelijk verteld en overgedragen? Wat kunnen we van de bestuderingen van deze vormen leren over de vroege kerk? Dat zijn absoluut verstandige, goede vragen, maar die vragen stel ik in dit boek niet. Om heel andere redenen ben ik van mening dat de manier waarop normaal vormkritiek wordt geleverd bijna helemaal opnieuw doordacht moet worden, maar dat is een ander verhaal.⁴

Evenzo, om het drietal vol te maken, bedrijf ik ook geen redac-

tiekritiek, zoals dat vaak wordt genoemd. Ik zet de evangeliën niet naast elkaar om te zien of een bepaalde theorie klopt. Hebben ze bijvoorbeeld veranderingen aangebracht in elkaars tekst en daarbij hun hand overspeeld, zodat hun theologische of kerkelijke voorkeuren aan het licht komen? Dat is ook een waardevolle tak van wetenschap, maar er is de laatste jaren sprake van versnippering van de evangeliestudies. De zoektocht naar aanwijzingen dat de tekst is geredigeerd, is trouwens ook veel problematischer dan men meestal denkt. Wat ik in dit boek doe, is eerder te vergelijken met het broertje van redactiekritiek dat soms compositiekritiek wordt genoemd. We beschikken over Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes. Het is zinnig om ze te bevragen, zoals ook gebeurt met een roman van Jane Austen en een toneelstuk van Shakespeare. Wat voor verhaal vertelt de auteur, en hoe heeft hij of zij het aangepakt? Dat is de vraag die ik zal proberen te beantwoorden. Als het ons lukt om het goede antwoord te vinden, zou dat heel goed gevolgen kunnen hebben voor andere takken van wetenschap, maar dat valt buiten het bestek van dit boek.

Dit boek is voortgekomen uit het in 2010 in Durham gelanceerde project dat we *The Big Read* noemden, en dat werd bedacht door mijn goede vriend en voormalige collega bisschop Mark Bryant uit Jarrow. Bij dit project om tijdens de vasten op grote schaal Bijbellezingen te houden was het een van mijn taken om op allerlei plaatsen in Noordoost-Engeland een reeks openbare colleges te geven over hoe je de evangeliën moet lezen. (In dat jaar lazen we hoofdzakelijk Lucas, maar ik heb in 2011 vergelijkbare lezingen gehouden, opgenomen en verspreid over Matteüs en in 2012 over Marcus.) Terwijl ik in verschillende plaatsen die lezingen hield en met inwoners daarvan in discussie ging over de teksten, begon ik te beseffen hoeveel misvattingen er bestaan over het christendom in het algemeen en de evangeliën in het bijzonder. En als dat al geldt voor het geringe aantal getrouwen die bereid zijn om op een avond in februari de deur uit te gaan, hoeveel te meer zal dit dan gelden voor degenen die thuisbleven om te kijken naar wat geheel ten onrechte *reality tv* wordt genoemd. In het voorjaar van 2010 raakte ik ervan overtuigd dat dit boek noodzakelijk was.

Maar het project kreeg zijn huidige vorm in een gedenkwaardige week in mei 2011 in Salisbury Cathedral, toen ik in het Sarum College vier colleges gaf. Ik ben dit prachtige studiecentrum en conferentieoord zeer erkentelijk voor de uitnodiging om deze reeks lezingen te houden, en de directeur en zijn collega's voor de hartelijkheid en gastvrijheid die ik er ondervond. Dit boek volgt de lijn van de lezingen, in de zin dat de eerste drie delen overeenkomen met de eerste drie lezingen. Het was mijn bedoeling dat de vierde lezing vooral van belang zou zijn voor de vele kerkelijk werkers onder mijn gehoor. Voor dit boek heb ik echter voor een veel bredere opzet gekozen om er ideeën in te verwerken die, naar ik hoop, serieus genomen zullen worden door zowel theologen als Bijbelwetenschappers. Het vraagstuk 'canon en credo' dat voor een groot deel ten grondslag ligt aan dit boek, is heel urgent en controversieel geworden. Daarom dient er vanuit het gezichtspunt van diegenen onder ons die zich bezighouden met de Bijbelse canon zelf naar gekeken te worden. Dat verdient de voorkeur, omdat het woord 'canon' dan niet kortweg wordt gebruikt als aanduiding voor de systematische theologie die zij toch al aanhangen. De praktische uitwerking wordt dan vervolgens daaraan ondergeschikt gemaakt.

Als voorbereiding op de lezingen in het Sarum College heb ik in oktober 2010 presentaties gegeven op een conferentie aan de theologische faculteit van Duke University in Noord-Carolina. Later die maand heb ik geprobeerd de gegevens op een meer ontspannen manier te laten keuren door de geestelijken van het bisdom Down en Dromore in Ierland. Ik ben professor Richard B. Hays, de voorzitter van de theologische faculteit, en ook Zijne hoogwaardige excellentie Harold Miller, bisschop van Down en Dromore, erkentelijk voor hun uitnodiging en gastvrijheid. Ik werd ook nog in de gelegenheid gesteld de ideeën aan te scherpen tot een aparte lezing die ik in november 2010 in diverse vormen heb gegeven aan het Instituut voor Bijbelonderzoek in Atlanta, Georgia, en in januari 2011 aan het christelijke studiecentrum in Bristol. In de week nadat ik de Sarumlezingen had gegeven, vertaalde ik ze ten slotte in het Amerikaans en gaf ze in mei 2011 aan kerkelijke groeperingen in Greenwich, Connecticut en Nashville, Tennessee en (na

terugkeer in Engeland) in juni 2011 aan een aantal bijeengekomen vlootpredikanten.

Aan alle onderdelen van deze rondreis bewaar ik mooie herinneringen, en mijn dank gaat uit naar de geestelijken en leken die bij de verschillende stadia van deze reis betrokken zijn geweest (niet het minst naar dr. Michael Bird voor zijn reactie op de voordracht in Atlanta). In het bijzonder bedank ik Chuck en Deborah Royce voor het gebruik van hun appartement in New York. Daar vond ik de rust en de ruimte om de voordracht nogmaals te bewerken, dit keer tot een compleet boek. Dit boek over de evangeliën wordt terecht omgeven door veel dankbaarheid en de herinnering aan heel veel gastvrijheid. Dat geeft er ook betekenis aan.

Verder ben ik dankbaar Mickey Maudlin, mijn redacteur bij Harper, vanwege zijn enthousiasme voor dit project en zijn advies om terughoudender te zijn, na mijn eerdere pogingen om te snel te veel te zeggen. Ik hoop dat het uiteindelijke product christenen zal bemoedigen, welke achtergrond ze ook hebben. Ik hoop ook dat zij die verder kijken dan hun neus lang is en zich afvragen waar het in de voornaamste christelijke documenten precies om draait, deze controversiële boeken uit de eerste eeuw met een frisse blik zullen lezen. Het is te hopen dat ze de vragen en uitdagingen die er in feite in aan bod komen, opnieuw onder ogen zullen zien. Dat is beter dan in te gaan op de vragen en uitdagingen waarvan we doorgaans hebben gedacht dat ze die aan de orde stelden, hoe belangrijk ze op zich ook zijn.

Dit boek is opgedragen aan mijn collega's van het St. Mary's College en de theologische faculteit van de universiteit van St. Andrews. Het is niet gering om iemand die bijna twintig jaar lang buiten de hoofdstroom van de academische wereld heeft gestaan, welkom te heten op een faculteit. Het zegt heel veel over hun welwillendheid en vertrouwen dat ze me met open armen hebben ontvangen. Mijn lezingen over de evangeliën in de hierboven aangegeven plaatsen waren pogingen om verband te leggen tussen de bestudering van de evangeliën door geleerden en het alledaagse kerkelijk leven. Met dit boek dat uit die lezingen is voortgevloeid, wil ik het omgekeerde bereiken. Overwegingen die de aanleiding

waren voor mijn werk in bredere kring, worden erin in een niets-verhullend licht gezet en onderworpen aan nauwgezet kritisch onderzoek van de universiteit. Ik hoop dat mijn nieuwe vrienden en collega's hier aan het St. Mary's College dat inzien. Er moet uiteraard nog veel meer werk worden verzet, en ik hoop me binnen niet al te lange tijd weer in een veel breder academisch verband bezig te houden met de vier evangeliën. Misschien kan dit boek daar het begin van zijn, en een wegwijzer.

N.T. Wright
St. Mary's College
St. Andrews
september 2011

Deel 1

De lege mantel





1. HET ONTBREKENDE MIDDENGEDEELTE

Het probleem waarmee ik me in dit boek wil bezighouden, kan worden ingeleid met een persoonlijk relaas over iets wat bijna vijftig jaar geleden is gebeurd. Toen ik op de middelbare school zat, probeerde ik met een paar vrienden een kleine Bijbelstudiekring in stand te houden. We besloten op een gegeven moment dat we een reeks verhandelingen over Jezus zouden bestuderen die allemaal begonnen met 'Waarom?' Als thema dienden vragen als: Waarom werd Jezus geboren? Waarom heeft Jezus geleefd? Waarom is Jezus gestorven? Waarom is Jezus opgestaan uit de dood? En waarom zal hij terugkomen? (Ik geloof niet dat er ook een bij was over de vraag waarom Jezus was opgevaren naar de hemel, maar dat had eigenlijk wel zo moeten zijn.) Hoe dat ook zij, ik kreeg om de een of andere reden de taak toebedeeld om de tweede avond die ging over de vraag 'Waarom heeft Jezus geleefd?', voor te bereiden en te leiden.

Hoe onervaren ik als tiener ook was, ik realiseerde me al gauw dat ik aan het kortste eind had getrokken. Als ik Jezus' geboorte als onderwerp had gekregen, had ik het in ieder geval ook nog kunnen hebben over de vleeswording, over het feit dat God mens was geworden. We hadden allemaal herinneringen aan kerstpreken en we wisten ook allemaal hoe belangrijk het was dat Jezus niet slechts een gewoon mens was; hij was God in mensengedaante. Ook had ik dan nog uitgebreid kunnen ingaan op de maagdelijke geboorte. Er was geen gebrek aan stof over dit onderwerp.

Hetzelfde gold voor degene die het over Jezus' dood moest hebben. We wisten ook op die prille leeftijd al dat het belangrijk was om niet alleen te zeggen dat 'hij stierf voor onze zonden', maar ook om er iets dieper op in te gaan met de vraag hoe dat was gebeurd, wat voor zin dat had gehad. Wat mijzelf betrof was dat het moment dat het mij persoonlijk aanging, om het zo maar uit te drukken. Mijn vroegste herinnering aan persoonlijk geloof is dat ik als heel klein jongetje helemaal van streek en in tranen was bij de gedachte dat Jezus voor mij was gestorven. Wat het kruis zegt over de lief-

de van God is voor mij altijd van levensbelang geweest. Ik denk niet dat wij, schooljongens, helemaal begrepen welke reikwijdte de zogenaamde verzoeningstheologie had. Maar we wisten dat een aantal belangrijke kwesties onder de loep genomen moest worden, en dat we vat moesten krijgen op enkele belangrijke hoofdzaken op geloofsgebied.

Dat gold ook voor de opstanding. En uiteraard ook voor de wederkomst. Ik weet niet goed meer of we er heel diepgaand mee bezig zijn geweest, of er niet aan ontkwamen om de bruikbaarste Bijbelse passages te bestuderen. Het waren in elk geval opwindende onderwerpen. Er was meer dan voldoende gespreksstof om een boom over op te zetten en om ons te dwingen niet alleen goed na te denken, maar ook om er in vuur en vlam over te geraken dat we in Jezus geloofden en als christen probeerden te leven.

Maar hoe zat dat met de middelste vraag – mijn vraag? Waarom heeft Jezus *geleefd*? Hoe zat het, met andere woorden, met het stuk tussen de stal en het kruis? Er bestonden in ieder geval kerstliederen en andere geestelijke liederen, waarin Jezus rechtstreeks ‘van zijn armzalige kribbe naar zijn bittere kruis’ ging. Was het volgens de vier evangeliën belangrijk dat hij in het laatste gedeelte van zijn leven gedurende een korte periode in het openbaar intensieve, opwindende activiteiten ontplooid? Wat zouden we daarvan kunnen leren? Waarom moest het zo lopen? Doet het er iets toe dat hij al die dingen deed en zei, dat hij al die dingen *was*? Zou het iets hebben uitgemaakt als de uit een maagd geboren Zoon van God als een volslagen onbekend persoon gekruisigd en voor onze zonden gestorven was, zonder dat dat alles was voorgevallen? Als het antwoord nee is, waarom had dit dan niets uitgemaakt?

Het drong destijds tot me door, en het is de laatste jaren steeds vaker tot me doorgedrongen, dat veel christenen de evangeliën lezen zonder ooit deze vragen te stellen. De titel van een bekend boek over management luidt *The empty raincoat*.⁵ Ik maak er een *lege mantel* van om aan te geven hoe de vier evangeliën op dergelijke lezers overkomen. Het omhulsel is aanwezig – Jezus’ geboorte, dood en opstanding. Maar wie zit er binnen in de mantel? Wat heeft Jezus tussen zijn geboorte, zijn dood en zijn opstanding in gedaan? Zit er eigenlijk wel iemand binnenin? Is dat belangrijk?

Nu breekt de frustratie door. Ik heb geen flauw idee wat ik destijds als tiener heb gezegd. Ik weet niet hoe ik heb geprobeerd duidelijk te maken waarom Jezus heeft geleefd. Misschien heb ik nog ergens diep in een stoffige doos een paar slordige notities liggen over die poging om de vraag te beantwoorden die mij heel mijn leven heeft achtervolgd. Maar ik weet in ieder geval nog dat die vraag me voor een raadsel zette en in dit boek draait het gedeeltelijk om die vraag. Ik brak er niet bij toeval mijn hoofd over. Het was niet zo dat de meeste christenen het antwoord wisten en dat ik het gewoon nog niet goed had begrepen. Zonder het te beseffen was ik gestuit op een zwakke plek in de algemene structuur van het christelijke geloof zoals het vandaag de dag tot uitdrukking wordt gebracht – en al veel langer, vermoed ik, dan we misschien denken. Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes bieden ons heel veel informatie. Wat is daarvan de reden? Wat moeten wij van dat alles denken?

Het raadsel dat mij al mijn hele leven achtervolgt

Ongeveer vijftien jaar na deze ervaring uit mijn jeugd kreeg ik zomaar ineens het verzoek een Bijbellesing te houden voor de christelijke studentenvereniging in Cambridge. Ik weet niet uit wiens koker dit verzoek kwam, of wat ze verwachtten dat ik erover zou zeggen, maar ik kreeg te horen dat ‘Het evangelie in de evangeliën’ de titel van de lezing moest zijn.

Predikanten en ook theologen zien waarschijnlijk wel in wat voor probleem dat onderwerp oproept (en dan heb ik het nog niet eens over de uitdaging om een dergelijk uitgebreid onderwerp in vijftig minuten te behandelen, laat staan over het feit dat ik me destijds met Paulus bezighield, niet met de evangeliën). Ik besef nu wat ik volgens mij destijds nog niet besepte, dat dit probleem heel nauw aansloot bij het raadsel waarvoor ik me als tiener gesteld had gezien. Sta me toe dat raadsel op de navolgende manier te ontrafelen.

Toen C.S. Lewis zijn beroemde *English Literature in the Sixteenth Century* schreef, besteedde hij in dat boek uiteraard aandacht aan de schrijvers van de Engelse Reformatie, en vooral ook aan

Bijbelvertaler William Tyndale. Omdat Lewis schreef voor een niet theologisch onderlegd publiek, moest hij uitleg geven over iets wat klaarblijkelijk verwarring had gesticht onder andere lezers. Wanneer William Tyndale, een van Englands eerste protestanten, een leerling van Maarten Luther, over ‘het evangelie’ schreef, bedoelde hij niet ‘de evangeliën’ – Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes. Als hij het had over ‘het evangelie’ bedoelde hij daarmee de *boodschap*, het goede nieuws dat jou je zonden uitsluitend omwille van Jezus’ dood vergeven kunnen worden. Het enige wat jij hoeft te doen is dat te geloven, in plaats van dat je probeert indruk te maken op God met ‘goede werken’. De eerste reformatoren waren van mening dat zij ‘het evangelie’ in die betekenis hadden aangetroffen in Paulus’ brieven, in het bijzonder in Romeinen 3 en Galaten 2-3.

Nu kun je uitleggen wat Paulus met het woord ‘evangelie’ bedoelde. Je kunt het nauwkeuriger omschrijven door de interpretatie van een bepaald vers of een bepaalde vakterm te verfijnen. Het probleem is alleen dat je dat allemaal kunt doen, zonder op enigerlei wijze te refereren aan ‘de evangeliën’, de vier boeken die met Handelingen voorafgaan aan Paulus’ brieven in wat wij het Nieuwe Testament noemen. Het gevolg hiervan is dat al op zijn minst sinds de Reformatie in vele traditioneel christelijke kringen is aangenomen dat je ‘het evangelie’ aantreft in Paulus’ brieven en dan vooral in Romeinen en Galaten. (Onder genoemde christelijke kringen vallen ook de vele bewegingen waarop grofweg het etiket ‘evangelisch’ wordt geplakt, maar we moeten onthouden dat het Duitse woord *evangelisch* min of meer staat voor *luthers*.) Dit ‘evangelie’ bestaat gewoonlijk uit een nauwkeurige uiteenzetting over wat Jezus bewerkstelligde met zijn redding brengende dood (‘verzoening’), en een nauwkeurige uiteenzetting over hoe men zich die redding kan toe-eigenen (‘rechtvaardiging door geloof’). Verzoening en rechtvaardiging vormden, naar men aannam, de kern van ‘het evangelie’. Maar in ‘de evangeliën’ Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes blijkt vrijwel niets over deze onderwerpen voor te komen.

Nu sluiten ‘de evangeliën’ tot op zekere hoogte dit ‘evangelie’ in, eenvoudigweg omdat erin wordt verteld over Jezus’ dood. Als dat

niet het geval was – als iemand bijvoorbeeld zou suggereren dat die ‘Christus’ over wie Paulus het heeft, helemaal niet heeft bestaan of nooit aan een kruis is gestorven – dan heeft Paulus’ hele ‘evangelie’ geen zin. In de tweede eeuw probeerde een aantal mensen dat nu juist te zeggen. Zij kwamen aan met een ‘Jezus’ die niet meer was dan een geestelijk leider. Is daar dan alles mee gezegd? Is ‘het evangelie in de evangeliën’ eenvoudigweg het naakte feit dat Jezus stierf, en dat Paulus en anderen dat dan interpreterden als ‘goed nieuws’, al bezag niemand dat destijds op die manier?

Naar mijn idee moest ik in mijn toespraak in Cambridge voor dat probleem een oplossing bieden. Ik moet helaas ook nu weer bekennen dat ik me niets meer kan herinneren van wat ik daar heb gezegd. Ik heb de tekst misschien nog wel in een dossiermap bewaard, maar ik heb er eerlijk gezegd niet naar gezocht. Er kan ook nog best een bandopname van bewaard zijn gebleven, al bestonden er in 1978, het jaar dat ik de toespraak hield, nog niet zo lang cassettebandjes (herinner jij je ze nog?).

Maar ik zou het erop kunnen wagen om naar een gedeelte van wat ik heb gezegd te gissen. Je hebt natuurlijk bekende passages als Marcus 10:45: *want ook de Mensenzoon is niet gekomen om gediend te worden, maar om te dienen en zijn leven te geven ‘als losgeld voor velen’*. Ah, bedenk, lezers, dat we hier te maken hebben met een verwijzing naar Daniël 7 én een verwijzing naar Jesaja 53:5, de bekende passage waarin *de Mensenzoon om ‘onze zonden’ werd doorboord, ‘om onze wandaden’ gebroken*. Dat klinkt (volgens sommigen!) alsof Marcus uiteindelijk toch bij Paulus in de leer was geweest. Dat is voldoende. Wat daar in Marcus staat, is onze ‘verzoeningstheologie’ in een notendop.

Maar er is een probleem. In Matteüs komt dezelfde zin voor (20:28), maar als Lucas in de gelegenheid is om deze zin te reproduceren, blijkt hij er het element uit weg te laten (22:27, waar Jezus eenvoudigweg zegt: *Maar ik ben in jullie midden als iemand die dient.*) Vanwege deze en andere aspecten hebben sommigen zelfs beweerd dat er in Lucas helemaal geen ‘theologie van het kruis’ en geen ‘verzoeningsleer’ voorkomt. In mijn ogen is dat een pijnlijk misverstand, waar ik nog op terugkom. Maar ook als Lucas Marcus’ zin volledig had weergegeven, lijkt het er niet op dat ‘ver-